

Dr. Jósa Iván

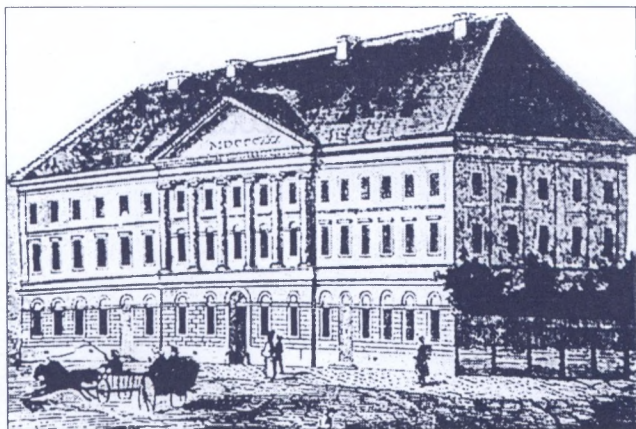
Professzoros kalap

Homokay Pál
(1804–1858)

Dr. Jósa Iván

Professzoros kalap

Homokay Pál
(1804–1858)

KECSKEMÉT, 2002

Nyomdai munkák: Planéta Nyomda

Professzoros kalap

**Kismonográfia
Homokay Pálról (1804–1858)**

Előszó

Az új, modern irodalom mellett kell, hogy érdeklődésünk a haladó emberi és szociális értékek múltja felé is forduljon, mert valamilyen formában a társadalmi haladást, a társadalmi fejlődést szolgálták. Ezért emlékezünk meg többek között Homokay Pálról, a kecskeméti születésű tanárról, irodalmárról, a XIX. század első felének jeles reformkori képviselőjéről, akit Petőfi Sándor és Vörösmarty Mihály is megtisztelt elismerésével.

Munkásságának jelentős része arra a kora esik, amely tele volt sok megoldatlan ellentmondással, s amely tevékenységre készítette és cselekvésre ösztönözte a gondolkodókat, a költőket, az írókat, a politikusokat. Homokay Pál elsősorban a magyar nemzeti nyelv megeremtéséért folyó harc szervezésével és haladó jellegű pedagógiai gyakorlatával kapcsolódott be az ország megreformálásának nemes küzdelmeibe. Korában neve ismert volt az irodalmárok, a költők között és a pedagógiai körökben egyaránt. Nevével manapság jóformán sehol nem találkozunk, kivéve néhány lexikon pársoros feljegyzését valamint néhány tudományos jellegű munkát. Alaptalanul vagy éppen tudatosan elhallgatták mindeddig, pedig az életútja kétségtelenül azt bizonyítja, hogy a polgári haladás bátor harcosa volt.

E tanulmánynak nem célja, hogy Homokay Pál életével és munkásságával kapcsolatban felmerült minden kérdést kimerítően tisztázzon. Szerény célja csupán, hogy megkíséreljen egy átfogó, monografikus jellegű képet adni Kecskemét egy jeles szülöttéről, annak életéről és munkásságáról, a lehetőséghez mérten, követve a kronológikus sorrendet. Homokay életútja azt bizonyítja, hogy szerepe és hatása kora reformtörekvéseiben túllépte a szűk körű provinciális határokat, és országos viszonylatban is kiemelkedő egyéniség volt kortársai között. Életpályájából a ma embere is sokat tanulhat; elsősorban rendíthetetlen hazaszeretetet, lelkes alkotómunkát, a társadalom haladó célkitűzéseinek – sok lemondáson és áldozatvállaláson keresztül is – a támogatását és segítségét.

Ezútonf kell köszönetet mondani mindazoknak a társadalmi szervezeteknek és személyeknek, akik jelentős segítséget nyújtottak a Homokay Pálra vonatkozó emlékek felkutatásában, és hozzájárultak a munka megjelenéséhez: elsőként a volt Kecskeméti Népkutató Honismereti Körnek, a Losonci Járási Levéltár vezetőjének és dr. Máthé Lászlónak, a Kecskeméti Állami Levéltár volt főmunkatársának. Külön mondunk köszönetet az Országos Széchenyi Könyvtárnak és a Magyar Országos Levéltárnak a kutatómunka önzetlen elősegítéséért.

Vorwort

Neben der neuen, moderner Literatur müssen wir Interesse gegen die Vergangenheit der fortschrittlich menschlichen und socialen Werte auch zeigen, weil sie in irgendwelcher Form der gesellschaftlichem Fortschritt, der gesellschaftlichen Entwicklung dienen. Deshalb gedenken wir unter denen auch Pál Homokay, des in Kecskemét geborenen Lehrers, Literators, des Vertreters der bedeutenden Reformzeit der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts, der auch von Sándor Petőfi und Mihály Vörösmarty mit ihrer Anerkennung beehrt wurde.

Der bedeutende Teil seiner literarischen Tätigkeit fällt auf die Zeit, die voll von ungelösten Widersprüchen war, die Denker, Dichter, Schriftsteller, Politiker zur Tätigkeit bewegte und zur Handlung motivierte. Pál Homokay schaltete sich in erster Linie durch das Organisieren des Kampfes für Gründung der ungarischen Nationalsprache und durch seine fortschrittliche pädagogische Praxis in die edlen Bemühungen für das Reformieren des Landes. Sein Name war unter den Literatoren und Dichtern seiner Zeit, sowie in den pädagogischen Kreisen gleichfalls bekannt. Seinen Namen treffen wir heutzutage kaum, ausgenommen seine kurzen Notizen in den Lexiken sowie einige seiner wissenschaftlichen Arbeiten. Er wurde bis jetzt ohne Grund oder absichtlich verschwiegen, obwohl seine Laufbahn zweifellos beweist, das er ein kühner Kämpfer des bürgerlichen Fortschritts war.

Die Zielsetzung dieser Studie ist keinesfalls, alle das Leben und Tätigkeit von Pál Homokay betreffende Fragen vollständig zu klären. Es ist bloss eine bescheidene Absicht, ein umfangreiches, monografisches Bild über den hervorragenden Sohn von Kecskemét, über sein Leben und litererische Tätigkeit zu geben, den Möglichkeiten angepasst, die chronologische Reihenfolge verfolgend. Die Laufbahn von Homokay ist ein Beweis dafür, dass seine Rolle und Wirkung in seinen Reformbemühungen die engen provinziellen Grenzen überschritten und landasweit war er auch eine hervorragende Persönlichkeit unter seinen Zeitgenossen. Von seiner Laufbahn kann auch der Mensch von heute viel lernen; vor allem grosse Vaterliebe, begeisterte Schaffungsarbeit, die Unterstützung und Beförderung der fortschrittlichen Zielsetzungen der Gesellschaft – oft auch durch Resignation und Opferbereitschaft.

Hiermit muss man allen gesellschaftlichen Institutionen und Personen einen schönen Dank aussprechen, die eine wesentliche Hilfe bei der Suche nach den schriftlichen Denkmälern von Pál Homokay leisteten und zur Veröffentlichung der Arbeit beigetragen haben: vor allem dem Verein für Volksforschung und Landeskunde von Kecskemét, dem Leiter des Kreisarchivs von Losoncz und Herrn Dr. László Máthé, dem ehemaligen Hauptmitarbeiter des Staatlichen Arhivs von Kecskemét. Einen besonderen Dank bediente sich die Landesbibliothek Széchenyi und dem Ungarischen Landesarchiv für dieselbstlose Beförderung der Forschungsarbeiten.

1. A kecskeméti gyermekévek (1804–1816)

A XVIII. század végén és a XIX. század elején Kecskemét az Alföld jellegzetes parasztvárosának a képét mutatja. A tanyarendszer nemesak kialakul ebben az időben, hanem nagy ütemben tovább is fejlődik. Az állattenyésztés mellett még a földművelés jelenti a vezető szerepet. A környéken ridégpásztorkodás folyik. A város jelentéktelen ipara a nagyarányú gabona-termesztéshez kapcsolódik. 1819-ben a városnak 10 szárazmalma van. Egyéb tekintetben az ipar még a céhek maradi keretei között sínylődött. Erről tanúskodnak azok a vándorlókönyvek, melyek az ország különböző tájain foglalkoztatott vándorló iparoslegények neveit foglalják magukban. Kecskeméten és környékén megindul lassan a földesúri földek megváltása, s ezzel a jobbágyok felszabadítása, bár a földesurak még jelentős földterületekkel rendelkeznek. Kimutatható adatok találhatók erre vonatkozólag a Kecskeméti Állami Levéltárban őrzött gazdák és zsellérek lajstromaiban. E korból jól szemlélteti Kecskemétet az a rajz, melyet 1793-ban Balla Antal mérnök készített, Rohu Lajos kőrajza az 1800-as évek elejéről és Szokolay Hártó János rézmetszete 1819-ből. Ilyen kecskeméti viszonyok között született Homokay Pál a Kecskeméti Evangélikus Egyház anyakönyvének bejegyzése szerint 1804. június 8-án. Apja: idős Homokay Pál zsellér volt Tószegi István módos gazdánál. Anyja: Bohus Katalin Kiskunfélegyházáról származó zsellérleány volt. Zsellér mivoltukat hitelesen bi-

Homokay Pál szülőháza

zonyítja a helyi levéltárban őrzött és Szeles Sándor (akkori főbíró) által vezetett Regestrum (a szolgák és zsellérek lajstroma) az 1802–1804-es évekből. A szülői ház, amelyben a zselléresalád első gyermeke született (később még Sándor és Erzsébet) az akkori Vásári-kis utca 113. szám alatt volt a város I. tizedében (Árpádváros), a volt Kisfaludy utca 20. szám alatt. Mindez a város által 1910-ben kiadott Összehasonlító Kimutatás alapján megállapítható, amely Kecskemét város utcáinak és tereinek új elnevezéseit tartalmazza. Ugyancsak ezt bizonyítja a helyi Telekkönyvi Hivatal 12426 sz. telekkönyvi helyrajzszáma. Természetesen a zselléresalád legtöbbször csak télen tartózkodott a városban, amikor már befejeződtek a mezei munkák, és behajtották telelni az állatok egy részét is, esetleg különleges esetekben. Kora tavasztól késő őszig azonban kint tartózkodtak a gazda tanyáján, mert odakötötte őket a földművelés és az állattenyésztés. Fokozottabban elmondható ez a kecskeméti zselléresaládok esetében, mivel köztudomású, hogy a kecskeméti módos gazdák, de maga Kecskemét városa is, hatalmas kiterjedésű puszták és tanyák birtokosai voltak.

A kis zsellérfiú gyermekéveinek jelentős részét ugyancsak a tanyán töltötte az apja és az apai nagyapja mellett, aki pásztorkodással foglalkozott. Az ifjú Homokay ezekben az években került közeli kapcsolatba a természettel, a növényekkel, az állatokkal, az egyszerű pásztorkodó és földművelő életmóddal, amelyek sokáig mély nyomot hagytak a kisgyermek lelki és érzelmi világában, s egész életén végigkísérték ezek a benyomások. Bulcsu Károly (1823–1865), Homokay első életrajzírója így értékelte ezeknek az éveknek a hatását: „...jellemébe a végtelennek látszó sík, a pusztai szellő, dörgéseivel s villámaival szabadon száguldó vihar, a szenvedésekben tántoríthatatlanság kemény vonásait jó eleve bevésék.” (1) Homokay is ezekre a pusztai élményekre emlékezik vissza később a Fogadástétel c., az 1830-ban írt és az Urániában (1828–1833) megjelent versének néhány sorában:

*„S ártatlan csevegő, még mikoron rogyott
Aggságtól remegő jó Nagy-Atyám karon-
Fográst lankadozott kézzel ölébe vett
S engem mint unokát cziolt.*

*Gunyhónak sás fedezé, melynek előfalán
Egy rendes fonatú szalma cserényke volt,
Mellé zsombik ülő-hant vala téve le.
Ott a tisztas öreg pihent.*

*Onnét nézegeté, mint halad a folyam
Kristály habjaival gyenge virágokat
Öntözvén, és kebelét istenes énekek
Lágy zengése hevítgeté.*

*Szu-furdalta koros s már megavult nyelvű
Mankójával ama táj kies erdeit,
Hol Pán nyája legelt s gyermeki éve le-
Folyt, könny közt mutogatta meg." (L. Antológia 2. sz. szemelvény.)*

A városba akkor került be véglegesen, amikor beírátták az evangélikus egyházi iskolába, ahol később a magyar irodalom lánglelkű költője, Petőfi Sándor is iskolába járt. Az egytanerős, egytantermes iskola (a XIX. század végén bontották le) alsófokú elemi ismereteket nyújtott, amely az első és a második Rátio educationis valamint az evangélikus iskolák számára külön kiadott Shedius-féle tanterv alapján működött. Három év alatt az iskolában megtanították a betűk ismeretét, a hangok kiejtését, a szótagolást, az olvasást, az írást és a fogalmazást, de számtani ismeretekkel, énekekkel és hittannal is foglalkoztak. Homokay tanítója Horváth János kiszolgált káplár volt, aki magyar nyelven tanított az iskolában. A tanulmányaikat folytatni szándékozó tanulókkal, akiknek a latin és a német nyelv ismeretére föltétlen szükség lett volna, már nem tudott foglalkozni. Az ilyen tanulók más úton (önszorgalom, magánút) szerezték meg a szükséges nyelvismereteket. Sajnos, Homokay ezidei iskolai éveire vonatkozó feljegyzések nem találhatók a kecskeméti evangélikus egyházi levéltárban, mert időközben elkallódtak, s ezért tanulmányi előmenetelére sem sikerült fényt deríteni. Csupán föltételezhetjük, hogy jól tanult, mert Kecskemétről a Pozsonyi Evangélikus Gimnáziumba került.

2. Az első pozsonyi diákevek (1816–1824)

A kecskeméti evangélikus egyházi iskola elvégzése után, szüleinek nehéz anyagi helyzete ellenére, Homokay Pált beírátták az evangélikus gimnáziumba Pozsonyban, mert jó tanuló volt. Pozsony ebben az időben kiváltságos helyet foglalt el a városok között. Mint az ország fővárosa gyakran volt az országgyűlések, a diéták színhelye, s a király is többször tartózkodott a városban. Pozsony a szabad királyi városok összes előnyeit és jogait élvezte, de minden előnye ellenére sem tudott valójában az ország politikai, gazdasági és kulturális központja lenni, földrajzilag egyébként is Magyarország nyugati határán helyezkedett el. Harmincezer főnyi lakossága főként német és szlovák nemzetiségiekből állott, de jelentős volt a magyarok lélekszáma is. Saját vallomása szerint Homokay azért ment Pozsonyba, hogy szlovák nyelvet tanuljon. A magyarországi ifjakat szívesen adták a haladó szellemű pozsonyi iskolákba tanulni, mert közép- és felső iskoláiban jól képzett, neves tanárok tanítottak. A városban több oktatási intézmény volt: gimnázium, főgimnázium, evangélikus liceum (főiskola) és Királyi Akadémia. A műveltség terjesztését volt hivatva segíteni a német nyelvű

A volt Pozsonyi Evangélikus Liceum

színház, amelyben rendszeresen tartottak előadásokat, s amelyet a város lakossága szívesen látogatott, különösen a tanuló ifjúság.

A gimnáziumban az ifjú Homokay csakhamar beilleszkedett az iskola rendjébe és szorgalmasan tanult. Szorgalmára a tanárai felfigyeltek, s rövidesen megszerették az alföldi kis parasztyereket. Eleinte különösen a természettudományos tantárgyakban mutatott fel szép eredményeket. Az e tárgyakban elért jó eredményeit annak köszönhette, hogy gyermekéveit erdő s mező között töltötte. Az iskolai szünetekben a hegyeket járta, növényeket és állatokat gyűjtött. Maga mesélte később Bulesu Károly kecskeméti kollegájának, hogy „egy Európában ritka növényért a dévényi rom legmagasabb csúcsát küszta meg.” (2) A fiatal diákot vonzotta az irodalom is. Megismerkedett a latin és a görög költőkkel, kiknek több versét lefordította magyarra önszorgalomból, és hatásukra latin nyelven írt ódáival magára vonta a humánszakos tanárok figyelmét is. Rendszeresen olvasta a korabeli újságokat, irodalmi folyóiratokat és a különböző irodalmi termékeket.

Homokay szívesen tanult Pozsonyban, pedig – amint többször említette barátainak – az „első évi tanulása sok retteget okozott néki a német tannyelv miatt.” (3) Még elviselhetetlenebbé tette helyzetét az az adott körülmény, hogy a diákoknak csak egy jelentékeny része ismerte és beszélte a magyar nyelvet. A német és szlovák asztaltársai nem egyszer nevetséges-

sé tették a pallérozatlan magyar beszéde miatt. A kisdíák azonban nem vették sértésnek az ilyen jellegű megnyilatkozásokat. Ellenkezőleg. Így emlékezik vissza ezekre a diákesípkelődésekre az általa kiadott irodalmi folyóiratban: „...ezt is köszönettel veszem jó atyafijaimtól; mert kárhuzatos szokásuknál fogva megtanítottak minden Nemzet általános tiszteletére s megbecsülésére, felébresztvén bennem azon szikrát, melly a jóért még ma is minden Nemzet eránt általjában lángol, s fog élttem fogytáig lángolni.” (4) Szép bizonyíték ez Homokay előremutató, haladó gondolkodásáról, aki elveti a nemzeti torzszalkodásokat és gyűlölködéseket, és felismeri a népek közötti testvériség és egyetértés gondolatát, megelőzve ezzel korának sok híres és jeles politikusát. Akarva vagy ösztönösen, de ápolta az testvériség gondolatát.

1819 őszén már a szintaxisták osztályába jár. Az iskolai rendtartást azonban csak az 1821/1822-es tanévben írja alá. A líceumban tanúsított magatartásáról, szorgalmáról és tanulmányi előmeneteléről pontos adatokat találhatunk az Országos Evangélikus Levéltárban és a Szlovák Tudományos Akadémia Központi Könyvtárában. Az érdemjegyek azt bizonyítják, hogy az első két évben eminens tanuló volt. Tanulmányi eredménye így alakult az 1819/1820-as tanévben:

Semestris 1-mi

Exercitis syntaxis	1
Doctrina religio	1
Historia universali	1
Historia naturali	1
Arithmetika	1

Semestris 2-0

Exercitis syntaxis	1
Doctrina religio	1
Historia universali	1
Historia naturali	1
Arithmetika	1

Az érdemjegyeket vizsgálgatva ugyanakkor szembetűnő az, hogy az alföldi kis zsellérfiú az utolsó két évben – valami különös, eddig még pontosan fel nem derített, okokból kifolyólag – csupán közepes tanulmányi eredményt tudott felmutatni. Az 1823/24-es tanévben az alábbi érdemjegyet kapta:

Semestris 1-mi

Historia universali recentiori	1 prima
Interpretationa classis Romanorum	1 prima

Styli exercitis.....	I prima
Logica.....	I ex ult.
Mathesi pura.....	I prima

Semestris 2-0

Classis morum	I c nota
Historia universali	I ex ult.
Styli exercitis.....	I ex ult.
Ethica philosophica	I ex ult.
Mathesi pura.....	I ex ult.

Ez utóbbi tanév osztályozó lajstromának megjegyzés rovatában a következő bejegyzés olvasható: „dimissus propter ferociam et proclivitatem ad certamina” (eltávolítva vadság és versengési hajlam miatt).

Itt kell megjegyeznünk, hogy az osztályozásnak e fenti formája 1870-ig érvényben volt. Markusovszky Sámuelnek (1851–1913), a Pozsonyi Evangélikus Líceum történetírójának, valamint a Szlovák Tudományos Akadémia Központi Könyvtárának magyarázata alapján a jelenlegi osztályozási rendszernek így felel meg: I (classis prima) = jeles, I ex ult. (classis prima ex ultimus) = közepes, I c nota (classis prima cum nota) = elégséges. Ami viszont Homokaynak a líceumból való eltávolítását és annak körülményeit illeti – tekintettel arra, hogy a kérdéses iskolai jegyzőkönyvek nem maradtak fenn – kiderítetlen. Csupán annyit sikerült megállapítani, hogy vele együtt még egy diáktársát is eltávolították az iskolából, név szerint Horváth Józsefet.

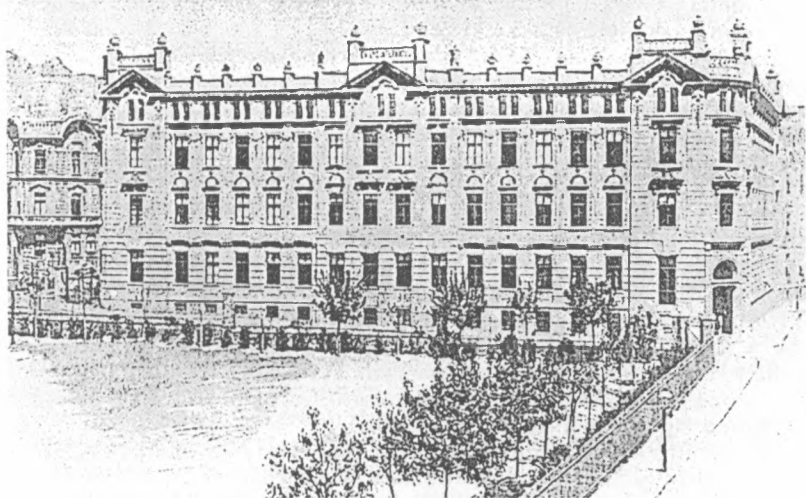
Annál nehezebb megérteni a líceumból való eltávolítását, mivel tények igazolják, hogy a líceumi évek alatt Homokayval a tanárai elégedettek voltak, sőt a líceumi irodalmi és nyelvművelő társaságban kiemelkedően szép munkát végzett:

*„Csókot nyomva az isteni tündérnek
Szűz homlokára – elvált, – és belépe
A tudományok poros csarnokába,
Hol szívbuzogva várta ifjú népe.
A magyar nyelv még, mint a mostoha
Gyermek, felejtett rongyok közt hevert,
S üldözés és gúny tárgya volt az a ki
Ez árvának egy jó szót adni mert.
S a merész ifjú Kárpátaink hideg
Lábatnál – mert szentül érzett -
Nemzeti nyelvünk apostola lőn,
És sok ifjú fogott vele kezét.”*

– írja Bulcsu Károly költeményében, melyet Homokay halálára szerzett. Maga Homokay emlékezik vissza a Vörösmarty Mihály (1800–1855) által szerkesztett Tudományos Gyűjteményben (1829) arra, hogy tanárai elégedettek voltak magatartásával és tudásával. Ugyanis Zsigmondi Sámuel magyar nyelv- és irodalomból reá bízta az arra érdemes diákok oktatását: „Bölcs szándékára tehát illy véggel jutott: hogy a nyelvben tökéletesebbeket a Társasághoz számlálva; azokat, akik a Grammatikai principiumokban járatosabbak a Syntaxisra és Poezisre taníttatná (általam).” (5) (*L. Antológia* 6. sz. *sze-melvény*.) Köztudomású, hogy ebben az időben – különösen a nemzetiségi vidékeken működő – iskolákban csak néhány helyen voltak magyar nyelv-szakos tanárok, vagy egyáltalán nem voltak. Homokay tehát amolyan tanár-segédi szerepet töltött be. Ehhez még hozzátehetjük, hogy magántanítvá-nyokat is vállalt, mert szüleinek nehéz anyagi helyzetén így akart segíteni.

3. A Pozsonyi Irodalmi Társulat újjászervezője (1824)

Homokay a pozsonyi liceumi évek alatt került kapcsolatba az első magyar önképzőkör megalapítójával, Berzsényi Dániel (1776–1836) felfedezőjével, Kis Jánossal (1770–1846), a költővel és műfordítóval, Kazinczy Ferenc (1759–1831) barátjával. A Kis János által alapított Soproni Magyar Társa-

A volt Pozsonyi Evangélikus Liceum kollégiuma

ság (1790) mintájára „szervezte az addig laza állapotban sínylődő Pozsonyi Irodalmi Társulatot.” (6) Ebben az időben a „vidéki városok irodalmi életét egy-egy egyesület, olvasótársaság tartja ébren. Fontos szerepet töltenek be itt az iskolákban alakult képzőtársaságok, melyeket a későbbi önképzőkörök elődjének tekinthetünk. Munkásságuk két forrásból táplálkozik: a reformmozgalomból és a diákság életéből.” (7) Ezek a társaságok rendszeres nyelvművelő és irodalomnépszerűsítő munkát végeztek. Céljuk volt: műveltebb olvasóközönség nevelése, írói pályák elindítása, a magyar nyelvű irodalom terjesztése, a magyar nyelv ápolása és a magyar polgári átalakulásért folyó harc segítése. Ezek a diáktársaságok országos viszonylatban is jóval jelentősebb szerepet játszottak a művelődés szolgálatában, mint a mai iskolai önképzőkörök. S ha figyelembe vesszük még azt, hogy ezekben az években a nemzeti nyelv megteremtéséért és elterjedéséért való küzdelem egyet jelentett a leghaladóbb nemzeti, függetlenségi törekvésekkel, akkor irányuk és jellegük pozitív értékeléséhez nem férhet kétség. Homokay is felismerte, hogy a „Szent Szövetség fásult zsibbadtsága nem tarthatott sokáig az ifjúság körében, mert” a már elhamvadt tűz az igazi Hazafi kebelben ismét egyszerre lángra kapott. Nem is tsudta, – teszi hozzá Homokay – mert már ekkor Tessedik vér forrott a magyar ifjak ereiben.” (8) Példaképüknek tehát Tessedik Sámuel (1742–1820) író, a pedagógust, a gyakorlati irányú népnevelés első hazai megvalósítóját tekintették, aki a maga újszerű, a termelőmunkát és az oktatást összekapcsoló módszereivel a parasztság anyagi, szellemi és erkölcsi felemelését tűzte ki célul.

Az Irodalmi Társaság külön szabályzatban meghatározott elvek alapján működött. Az alapszabályzatokat maguk a tagok alkották és hagyták jóvá az iskola igazgatóságának előzetes engedélye alapján. Időközben (általában a tanév végén) nyilvános üléseken mutatták be a társaság tagjainak legjobb munkáit. „Végre fáradozások gyümölcsét nem közepszerű dicsérrel mutatták be egy vég napon, mellyet ők ünnepnek, utódjaik öröm-ünnepnek neveztek, s máig is neveznek. Ekkor minden tag tehetsége szerint kidolgozott munkáját elszavalá, a azon közben az egész esztendei zsenjét együvé írva, hogy idejük eltöltéséről a tagok számot adhassanak bemutatták az őket örömmel hallgató pártfogó uraknak.” (9) – írja, majd felsorolja a szereplők neveit. Többek között ilyen témájú munkák találhatók a jegyzőkönyvben: nemzeti nyelvünk gyarapítása, Hunyadi János Czillei Ulrikhoz, Kőrösi Sándor Ázsiában, Értekezés a háborúról, A mezsei élet örömei, A magyar literatúra virágzásáról, Az emberről stb. A műveket prózában vagy versben adták elő a tagok.

A nyelvművelő és irodalmi társaságok „fontos hivatást töltöttek be azzal, hogy a városi polgárság (a diákok szülői, házigazdái, ismerősei) és a vidéki literátus emberek (papok, jegyzők, orvosok, stb.) felé közvetítették a reformkor eszméit.” (10) A haladó szellemű vezetők és nemesek is támogat-

ták e társaságok tevékenységét. Homokay így örökítette meg a jegyzőkönyvben: „Kivéven az 1827 próbatételét ezen Tanuló Magyar Társaságnak, oly emlékezetes Öröm-ünneppelel meg aligha dítsekedett fentállása oltá, mint az idén, melyet Fő Tiszt. P. Bálintza Pál Superintendens Úr és a helybeli Evang. Tiszt. Szerzetes Lelki Atyák és a Tek. Polgári kör nagyjai, kik között Tek. Posony Vármegyének első Al-Ispán Ura s több T. tisztviselő urai örvendetes jelenlétökkel megtiszteltek, és bámulást gerjesztő figyelemmel a teljes megelégedést ábrázoló lélekkel s öröm ilyen kiáltásoknak számtalan szeri ismétlésével hallgatták az önön munkájokat szavaló ifjakat.” (11) (*L. Antológia I. sz. szemelvény.*)

E vonatkozásban Bessenyei György (1747–1811) és Kazinczy Ferenc nyomdokain járnak, mivel tulajdonképpen az ő nevükhöz fűződik a nyelv-művelő mozgalom kibontakozása, és akik a nyelv-művelést elvi alapokra helyezték. „A nemzeti nyelv művelése nem elszigetelt jelenség volt, nem elszigetelt nyelvészeti kérdés volt, hanem egyszerre jelentett nemzeti irodalmat, tudományt és társadalmi haladást.” (12) Homokay ezek mellett még úgy veszi ki részét a nyelv-művelő program megvalósításából, hogy a primánusokat (elsősöket) és a secundanusokat (másodikosokat), habár hetenként két órában is, magyar nyelvtudományra tanította. E diáktársaságok munkásságának részletes ismertetését Bodolay Géza Irodalmi diáktársaságok 1785–1848 c. 1963-ban megjelent munkájában valamint Bán Imre–Julow Viktor Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában (1964) c. műveikben tárgyalják.

4. A Selmeci Magyar Társaság alapítója (1824–1826)

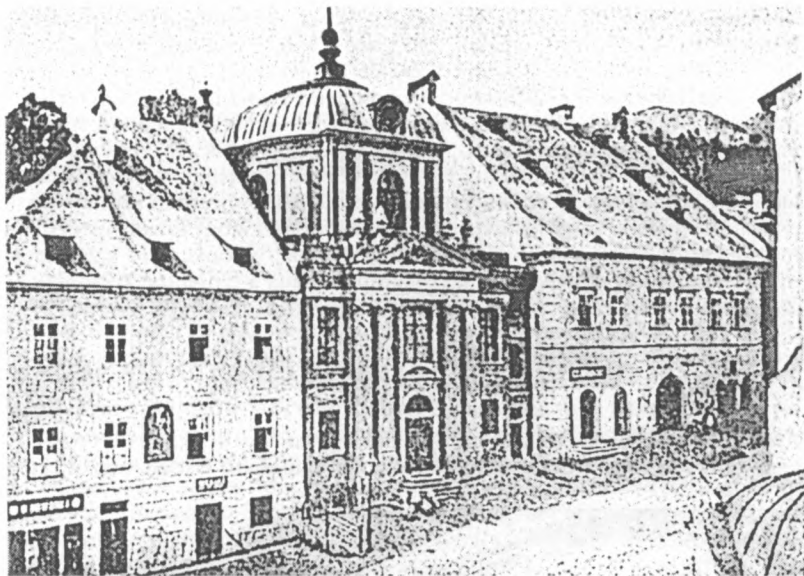
Az 1824/1825-ös tanévtől kezdve Homokay Pál a Selmeci Evangélikus Líceumba került. Pozsonyhoz viszonyítva a város jelentéktelenebb, mindössze 15 ezer lakosa van, de mint királyi bányaváros jelentős helyet foglalt el a magyarországi bányászatban. Itt működött a Bányászati Hivatal. A selmeci bányák közel tízezer embernek adtak kereseti lehetőséget. A város erőművei éjjel, nappal dolgoztak. Bizonyos értelemben a városnak szerepe volt az oktatás területén is, mert itt volt az ország Bányászati és Erdészeti Iskolája (a jelenlegi Soproni Erdészeti és Faipari Egyetem elődje) s mellette az Evangélikus Líceum és Evangélikus Kollégium.

Pozsonyból Selmecre kerülve Homokay nem hagyta abba az irodalom és nyelv-szervező tevékenységét. Kétévi rövid selmeci tartózkodása során megalapította a Selmeci Magyar Társaságot, amit kezdetben Nemes Magyar Társaságnak neveztek. A társaság történetét a későbbiekben maga Homokay írta meg, amelyben megemlíti, hogy „Pozsonyból Selmecre ke-

rülve felvetette a társaság alapításának a tervét, s az akkori pozsonyi titoknok, Benczur József is támogatta, levélben keresve fel ez ügyben Scheverlay (1815–1897) rektorprofesszort, aki szintén Pozsonyból került Selmecre.” (13) Homokay társaságalapítói tevékenységéhez nem fér kétség. Breznyik János a Selmeci Evangélikus Líceum történetének írója szerint: „A magyar társaság a magyar nyelvben való művelődésre 1826. óta állott fel, de azt egy lelkes magyar fiú, Homokay Pál hozta létre, nem a tanárok”. (14) Ugyancsak megemlíti Hatvany Lajos (1880–1961) Így élt Petőfi című munkájában a következőket: „Az eleven iskolából száműzött beszéd az önképzőkörbe szorult, amelyet 1826-ban egy Selmecre tévedt kecskeméti fiú, ...Homokay Pál alapított...” (15) Különös jelentősége volt ennek a szervezőmunkának, mivel csak egyetlen egy osztályban tanították a magyar történelmet magyarul, mert a többi osztályokban németül és szlovákul tanítottak, és amint Illyés Gyula (1902–1983) Petőfi Sándor c. művében megjegyzi: „A diákoknak csak egy kis töredéke magyar; önképzőkörükbe, a „Nemes Magyar Társaságba” mint valami melegedőbe járnak anyanyelvüket ápolni. Ápolni, vagy inkább csak gyakorolni, hogy el ne felejtsek.” (16)

A társaság tagjai első alapító ülésüket 1826. október 21-én tartották. Alapszabályként a Pozsonyi Irodalmi Társulat alapszabályát fogadták el, s a többszöri segítségért a társaság „szülöttjének” nevezték magukat. A társaság tagja lehetett minden felsőbb osztályos tanuló. Hetenként két ízben tartottak ülést. Az üléseken magyar nyelvi gyakorlatokat, felolvasásokat tartottak. A nyelvi foglalkozásokat is diákok vezették, sőt a társaság elnöke is diák volt eleinte, aki magyar nyelvtant is előadott. E társaság első elnöke Homokay Pál volt, aki a magyar nyelvtan tanítása mellett magyar irodalomból is előadott az üléseken ismertette a jeles magyar írók műveit, és azokat nemcsak ismertette, hanem fejtegette is. Homokayt a munkájában magyar és szlovák diákok egyaránt támogatták, elsősorban az alapításban társai: Fabó András (1810–1874), Geduly Lajos (1819–1890), Horváth Sámuel (1812–1872) stb., akik a későbbiekben jelentős szerepet játszottak a habsburgok elleni küzdelemben. A társaságnak szlovák nemzetiségű tagjai is voltak, mert a magyar nyelvet, ha nem volt is kötelezett tantárgy, mivel arra a köztanórákban nem volt alkalom, a magyar társaságban készséggel és jó kedvvel tanulták.

A társaság megalapításával egyidőben Homokay megszervezte a líceumi diákkönyvtárat is. A könyvtár állományát a tagdíjból gyarapították s a tagok belépéskor kötelesek voltak a társaság könyvtárának ajándékozni egy olyan könyvet, „melynek tartalma nem erkölcsrontó”. (17) 1826-ban a társaságnak még mindössze 47 kötet könyve volt, de 1859-ben már 2058. Egy ilyen, vagy hasonló jellegű társaság megszervezéséhez nemcsak jó szervezőkészség, hanem merészség is kellett abban az időben. Bár az evangélikus iskolák liberálisabban kezelték ugyan a magyar nyelvű oktatás kérdését, mégsem szabad arról elfeledkeznünk, hogy még a XIX. század első fe-

A volt Selmeci Evangélikus Liceum kollégiuma

leben (1844-ig) tilos volt a tanulók körében a magyar nyelvű beszéd, s a fiatal Kölcsey Ferenc (1790–1838) pedig többek között azt sérelmezte, hogy a tanárok nem tűrik a magyar nyelvű könyvek olvasását. Homokay ezirányú tevékenységét pozitív külső körülmények is támogatták. 1825-ben országgyűlésen Felsőbüki Nagy Pál (1777–1857) kitartóan harcolt a magyar nyelv megbecsüléséért, hivatalos nyelvként való bevezetéséért, s ugyanekkor alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia.

Homokay selmeci érdemei között kell megemlítenünk azt, hogy létrehozta a liceum dalegyesületét is. Ma már szinte hihetetlennek tűnik, milyen energiával és szervezői képességgel rendelkezett! Csupán egy évig vezette a Selmeci Magyar Társaságot, de egy tanárnak is dicséretére válhatott volna. Ő intézte a társaság ügyes-bajos dolgait, vezette levelezését és a jegyzőkönyvét s mindezek mellett tanulmányi munkáját jeles eredménnyel végezte a liceumban.

A Selmeci Magyar Társaság a népművelést, a magyar nyelvű színjátszást is előmozdította. Ugyanis a társaság színjátszó társulata többször lépett fel a város nyilvánossága előtt. Olyan jelentős és értékes eseménynek számítottak ezek a fellépések, hogy országos hírű folyóiratok is megemléstettek. A Selmeci Magyar Társaság színelőadásáról a Tudományos Gyűjtemény is

beszámolt: „A Selmetsi Ágostai Vallású Evangélicusok Anyaoskolájokban fennálló Magyar Társaság tagjai, Tiszteletes Tudós Schevrlay Mátyás Fő Tanító Urok engedelmével bátorkodtak az ő nevének szent ünnepén, úgy-mint Böjt hava 24-én 1827. esztendőben ugyan azon különös tiszteletre érdemes Férfiú eránt való szíves hajlandóságok kinyilatkoztatása okáért egy vig-játékot elő adni e név alatt: A Tisztségre Vágyódók. 3./ Felvonásban.” (18) A szereplők között találjuk Homokayt is Farnatringosi, nyugalmazott kapitány személyében. A cím és szereposztás a folyóiratban színlepszzerű-en külön sorokba van tördelve. Figyelmet érdemel, hogy közel egy évtized múlva Petőfi Sándor költői megindulásához is, bizonyára jó szolgálatot nyújtott a Selmeci Magyar Társaság, amiről maga a lánglelkű költőnk személyesen nyilatkozott (l. bővebben a Magyar költészet tárgyalásán!).

5. A Pozsonyi Magyar Társaság élén (1826–1828)

Kétévi sikeres selmecbányai tanulás után Homokay visszatért a Pozsonyi Evangélikus Liceumba és beiratkozott a legmagasabb iskolai végzettséget

A volt Selmeci Evangélikus Liceum

nyújtó filozófiai és teológiai évfolyamra, ahol két évig folytatta tanulmányait. A már korábban megkezdett nyelvi szervező és irányító munkát ismét a kezébe veszi, bár kapcsolatát a selmeci tartózkodása idején sem szüntette meg a Pozsonyi Irodalmi Társulattal. Visszatérése után azonnal megválasztották a társaság titkárának, s amíg a liceumban tanult, mindvégig megmaradt ebben a tisztségében.

Homokay titkársága idején a három testvérintézet, úgymint a soproni, a pozsonyi és a selmeci evangélikus liceumok irodalmi és nyelvművelő társaságai között a már kialakult jó kapcsolat még tovább szélesedett és gyümölcsözőbb lett. A pozsonyiak „ekkor is folytatták a levelezést a selmeciekkel. Elküldték Pozsonyba néhány munkájukat a soproniak is, mire ők is küldtek munkáikból Sopronba és Selmecre, bírálatot kérve rájuk: így foglalatoskodnak hasznosan egymást buzdítva 'ezen Intézetek'” (19)

Molnár Gábor (1804–1874) tanár elnöklete és Homokay Pál diák titkársága idején olyan szorgalmasan folyt a társaság munkája, hogy 1829-ben már három érdemkönyvük volt (ebben örökítették meg a tagok legsikeresebb munkáit). Ekkor írta a társaság már fent emlegetett történetét. E munkából az is kiderül, hogy nemcsak a selmeciek tanultak a pozsonyiaktól, hanem azok is a selmeciektől: „nem kevésé láttatik kedveltetni nyelvünket az ifjúsággal a Selmeci Magyar Társaság példájára már két esztendeje fennálló magyar énekes társaság is, melly ártatlan s haszonnal mulatató foglalatosságnak számos munkásai vagynak. Itt tehát az ifjúságnak még maga mulatása is nemzeti.” (20)

A magyar nyelv és irodalom művelése a pozsonyi liceumban sem szorítkozott csupán a nyelvművelő társaság tagjaira, mert a társaság hatását kiterjesztette a liceum valamennyi tanulójára. E célból alapították meg ugyancsak Homokay vezetésével a liceum könyvtára mellett, a nyelvművelő társaság könyvtárát, melyet a selmecbányai társaság könyvtárával együtt joggal nevezhetünk a mai ifjúsági könyvtárak egyik ősenek. „Bámulásra méltó képpen előmozdítatik itt anyanyelvünk a könyvek olvasása által is, mire igen szép eszközül szolgál a Társaságnak 400 és egynéhány darab könyvből álló könyvtára... A társaság könyveit nem csak magok a társak között, hanem az egész magyar tanuló ifjúság között egyáltalában olvastatnak még pedig szorgalmatosan” (21) – írja a társaság történetében Homokay. A római katolikus iskolák ugyancsak elismerően értékelték e nemes törekvéseket.

A társaság életének és munkájának irányításában a döntő szerep Homokay Pálnak jutott. Még akkor is figyelemre méltó e szervező és irányító tevékenység, ha azt a mindössze húsz egynéhány éves diák végezte. E kor fiai egyébként nagyon fiatalon kapcsolódtak be a művelődésbe, az irodalmi életbe, s „alig húszévesek: más nemzedékek ilyenkor teszik első tapogatózó lépéseiket, mögöttük már múlt áll. Legtöbbjük valóságos csodagyerek. Jókai 17 éves korában drámát ír a Nemzeti Színház pályázatára,

amely díszétet nyer, a 17 éves Kazinczy Gábornak verskötete jelenik meg és Lisznyai Kálmán sem idősebb, amikor az Athenaeum munkatársai közé sorolja.” (22)

Mindezek jól bizonyítják, hogy mögötte is termékeny és hasznos múlt állt, mely még a Selmec előtti években gyökerezik, s ezért igen nehéz megérteni a már említett eltávolítását a líceumból. E probléma részletes tisztázása majd közelebb hozza Homokay teljes emberi értékének megítélését.

Vezetői munkája mellett maga is bekapcsolódott a társaság alkotó munkájába is. Kezdetben görög és latin költők műveit fordítgatta, később pedig saját verseivel szerepelt a társaság összezejöveleiben.

A pozsonyi évekkel kapcsolatosan még egy igen fontos kérdést kell megemlítenünk, amelyet maga Homokay Pál is érintett az 1827-es ünnepi ülés jegyzőkönyvében. Arról van ugyanis szó, hogy a jegyzőkönyvben külön figyelmet szentel arra, hogy milyen fontos a nők szerepe a magyar nyelv ápolásában és meghonosításában, s ezzel mintegy szószólója, első hírnöke a nők társadalmi életbe való bevonásának. Többek között ezeket írja: „Mindig közelebb, közelebb esünk hát azon időponthoz, mellyben megbizonyodunk édes magyar nyelvünk közönségessé tétele felől, ami sokan és igen bölcsen a Haza leányainak ajkokon igyekeznek feltalálni. Elközelg vagy talán már közöttünk is van az említett időpont, amit azonnal, ha azt tekintjük, hogy magyar szépeink minden alkalmatosságot, felkeresnek, ahol édes nyelvöket hangzani sejtetik, bizvást elhihetünk.” (23) Úgy gondoljuk, hogy Kármán József (1769–1795) *Uránia* c. folyóirata szellemi hagyományait folytatva Brunszvik Teréz (1775–1861), Teleki Blanka (1806–1862), Karacs Teréz (1808–1892) és Lövei Klára (1821–1897) haladó magyar nevelői tevékenységének is egyengette az útját.

6. Szépirodalmi kísérletek (1828–1832)

Homokay szépirodalmi tevékenysége még a líceumi években kezdődött. Már fentebb említettük, hogy mint a Pozsonyi Magyar Társaság tagja az üléseken a maga írott verseivel többször fellépett. 1827-ben szavalta el *Mi emésztí a magyart?* c. véghangsúlyos versét. A következő években nevével már országos jellegű folyóiratokban is találkozunk. A Tudományos Gyűjtemény 1828-as évfolyamában filozófiai jellegű tanulmánya jelent meg *Megeáfolás* címmel, de a cenzúra „non admittur” megjegyzéssel nem engedte a közlését.

Első műve nyomtatásban 1828-ban jelent meg. A költemény címe: *Fogadástétel és az Uránia c. irodalmi zsebkönyvben látott napvilágot*. E folyóiratot Szeder Fábíán János (1794–1859) adta ki Esztergomban 1828–1833 között. A folyóiratban költői és drámai alkotások jelentek

meg, melyek főleg a nemzeti öntudat felébresztését szolgálták. Romantikus irányzatával segítette a reformkor célkitűzéseinek megvalósítását. Munkatársai között többnyire kevésbé jelentős költőket és írókat találunk, de Kazinczy, Kisfaludy Károly (1788–1830) és Kölcsey Ferenc (1790–1838) is dolgozott bele.

A Fogadástétel c. költemény 18 versszakból, összesen 72 sorból áll. Témája: az idillikus, romantikus gyermekkor felidézése. A versnek több mint a fele azonban át van szöve reális színezetű képekkel, amely annak bizonyítéka, hogy bármennyire is a romantika kibontakozásának a korában élünk Vörösmarty Mihály kísérletei majd térhódítása kezd kibontakozni a népi jellegű, s későbbiekben a korízlést oly jól kifejező romantikus-realistikus epikus költészet. Benne nyomát sem találjuk az élettől, a valóságos élményektől elszigetelődött úgynevezett almanachlírának, amely ebben a korban ugyancsak a virágkorát éli. Homokay mindvégig megmarad a realitás talaján. Bár a versen erősen érződik Berzsenyi Dániel elégikus hatása, a görög-római költészet díszlete, de már az első versszakok is tapasztalt képeket és a valóságban átélt élményeket örökítenek meg: a Kiskunság gazdag szépségű világát, a szalma cserénykét, a zombikot, a folyót, a lepkét, a dombokat, a lilomot, a nefelejcsét, a zümmögő dongót. Ezek ugyan természeti élményekhez fűződő élmények kivetítései, de Homokay szorosan hozzájuk kapcsolta az embert, az idős pásztor, a nagyapa személyében. A költeménynek kiemelkedő része a harmadik versszak utolsó sora, melyben merész hasonlattal fogalmazza meg a rendi ideológia ellen korának sürgető kérdését, a nemesek és nemtelenek közötti különbség felszámolásának gondolatát: „Én egy földi király valék” – írja versében. Kevés költő akad e korban, aki zsellérszármazására nézve a feudális hatalmat megtestesítő „királynak” nevezte volna magát! Csak olyan ember mondhatta mindezt, mint Katona és Petőfi mondta.

Művészi megformálás tekintetében is igényes alkotással van dolgunk. A költemény elégikus színezettel átítatott képeiből szinte magától értetődő az átmenet a bölcselkedő jellegű 17. és 18. versszakokra, mint általában Berzsenyinél tapasztalható. E versszakokban a költő saját emberi életén gondolkodik el. Nincs a versben egyetlen dagályos képhasználat sem, bár a almanach-lírára jellemző dagályos szóhasználattal találkozunk: görbe-dezett, ifjoncka, csevegő, czirolt, csapodár, bájló, csalóm, arculat stb. A földi javakról való lemondás a kor társadalmi és politikai viszonyai között szubjektíve elfogadható, mert így a költemény is hitelesebben fejezi ki az akkori Magyarország súlyos helyzetét. Időben ugyanis az 1825–1828-as országgyűléseknél tartunk. Ez az országgyűlés – amint ismeretes – igazi reformcélját nem valósította meg, bár létrehozta a Magyar Tudós Társaságot (a mai Magyar Tudományos Akadémia elődjét). Azonban ez az eredmény is inkább az előző évek nagyszabású nyelvi és irodalmi mozgalmának az eredménye, tehát voltaképpen még nemesi célkitűzés. Kevés haladás ta-

pasztalható az országgyűlés függőség elleni tiltakozásában, de még hiányzik a feudális állapotok felszámolására irányuló határozott készség. A költeménynek viszont az elégikus fonala mellett van egy optimista hangvétele, amely áttöri az elégikus hangulatot derűvel. Ez az életkedv a tavasz leírásából és a téma játékoságából ered. Ebben rejlik e költemény értéke, mert írója egy kis lépéssel előbbre tudott jutni a nagynevű tanítómesterénél, Berzsenyi Dánielnél.

Miben található ez a különbség? Vitathatatlanul Berzsenyi stílusára emlékeztet az elégikus színezetű képek bölcselkedő jellegbe való átesapása (17. és 18. versszak). Ezekben a versszakokban a költő saját életén töpreng, gondolkodik el. Az almanach-lírára jellemző néhány dagályos szóhasználat pedig a nyelvújítás, a nyelvművelés hőkorszakában vadhajtsásként jelent meg. Művészi megformálás tekintetében Horátius és a német romantika hagyományainak keveredése mutatható ki, de a magyar költészetre jellemző sajátos vonásokkal. Homokay művét – az alapvető elégikus hangvétel ellenére – optimista színezet hatja át, ami a tavasz leírásából és a téma játékoságából olvasható ki (Berzsenyi verseiből hiányzik az életkedv.).

Homokay szépirodalmi tevékenységének legnagyobb része arra az időszakra esett, amikor elvégezte a Pozsonyi Evangélikus Líceumot és nevelői állást vállalt Selmechányán a báró Prónay családnál, majd később a család toalmási kastélyába került nevelőnek. Itt lakott báró Prónay Sándor (1760–1839), aki az úgynevezett Bócz kertet alapította, amely a maga idején Pest megye legszebb parkja volt kerek 60 hold területen. Prónay, mint az evangélikus egyház főfelügyelője a magyar írókat buzdította, ha szükség úgy kívánta anyagilag is támogatta, lelkesítette őket. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, Berzsenyi pedig ódát írt hozzá. Homokaynak a házitanítósodás mellett bőven jutott ideje a szépirodalommal való foglalkozásra, s mint természetszerető ember kertészkedett. Ugyanakkor szoros kapcsolatot tartott az általa alapított Selmeci Magyar Társasággal.

Házitanítósodása idején három szonettje jelent meg 1829-ben ugyancsak az Urániában. A magyar irodalomban ez ideig alig találkozunk ezzel a versformával. Országos viszonylatban is alig jelent meg másfélszáz ebből a versformából, s annak is több mint a felét két költő írta: Kovacsóczy Mihály (1801–1846) és Töltényi Szaniszló (1795–1852). Homokay a maga három szonettjével ott volt e versforma magyar bölcsőjénél, amint arra Kunszery Gyula (1906–1973) *A magyar szonett kezdetei* (1964) c. művében is utal. A szonett útján Homokay ugyancsak Kazinczy nyomdokain halad, de Kovacsóczy Mihály, a nagy magyar szonettíró hatással voltak rá.

Első a Tükrözet c. szonettje. (*L. Antológia 3. sz. szemelvény.*) A műre erősen jellemző az elégikus hangulat, de népi fordulataival, a még ma is modernnek ható hasonlatával (acél foga) felhívja magára a figyelmet. A vers rímképlete a szokásos szonett-rímképlet: a b b a a b b a c d d c d c.

Jelzői közt találunk néhány eddig nem használtat: odvas, árva, igéző, veszélyes, szétdúlt, acél stb. A mű magán viseli a verstípus valamennyi bélyegét.

Ráérek még címet viseli a második szonett. (*L. Antológia 4. sz. szemelvény.*) Alaphangulatával ez is rokon az előzővel, de a formai megoldás a rímelésben már változott. A két utolsó versszak rímképlete így alakul: c e d d e e.

A Választás c. harmadik szonettjét tekinthetjük a legszebbnek és a legkidolgozottabbnak. (*L. Antológia 7. sz. szemelvény.*) Tartalmi szempontból is különbözik az első kettőtől, mert derűs, hangulatos. Azért érdekes ráfigyelní, mert hű bizonyítéka Homokay küzdelmes ifjúságának:

„Óh! mert nyíló tavaszán éltémnek sort
Bontott korán a bánat s gyötrelem,
S napim ma is azoknak szentelem.
Szánó halál! lakass már holtomon tort!”

– mondja a második versszakban, majd így fejezi be a verset:
„De haj! magam tova rettegve húzám,
S hogy rám napomnak fény sugarára lőtt,
Az életet hívám teli torokkal!”

Az Uránia és a Sas belső címlapja

Az életbe, a jövőbe vetett bizakodáshoz a Homokay-féle polgárosodó emberek számára a kor viszonyai kedvezőek voltak. Szinte az egész Európa forrongásban volt. 1830-ban kitört a párizsi júliusi forradalom, majd a sikertelen lengyelországi felkelés. Magyarországon pedig megjelent a magyar polgári átalakulás első határozott programja, gróf Széchenyi István (1891–1860) Hitel c. műve. Az irodalomban is megindult a lassú, de fokozatos politizálódás. A következő években a kolerajárvánnyal kapcsolatban felvidéki parasztmegmozdulások törnek ki, és valójában ezeknek az eseményeknek a talaján indul meg az igazi reformkor: a magyar nemesség küzdelme a polgári átalakulásért saját osztályának maradi elemei, a főnemesi és főpapi konzervatizmus, valamint a bécsi politika ellenében. A magyar irodalmi élet a reformkor küzdelmeibe kapcsolódik be és a reformok korát kezdi élni. Az irodalmi vezetés a Bajza József (1804–1858), Toldy Ferenc (1805–1875), Vörösmarty Mihály, az ún. romantikus trió kezébe kerül. Homokay is kivette részét e küzdelemből.

A Koszorú folyóiratban 1829-ben megjelent Vitkovics hamvaihoz c. verse. (*L. Antológia 5. sz. szemelvény.*) A költemény nyolc versszakból, 64 sorból áll, melyben fájdalmas veszteségnek tudja be Vitkovics Mihálynak (1778–1829), a magyar nyelvújítás egyik kiemelkedő alakjának, a költőnek és műfordítónak a halálát, aki abban az időben a magyar irodalmi életnek központi alakja volt. Különösen kiemeli Vitkovics fáradhatatlan munkáját a közügyért a negyedik versszakban:

*„Ha volt élő, kinek szíve lángja
Minden lobbot közügyért vetett.
Ki méz ajkán kicsöppenő hangja
Csak barátság s nyájas szeretet,
Ha volt, ki bájos énekével
Szikla szívet mert hódítani,
Hazájával, s kedvelt nemzetével
Örök becsű jót megosztani.”*

Vitkovics és Homokay személyes ismeretségéről nincs tudomásunk, de bizonyára ismerhették egymást a nyelvészeti és irodalmi kapcsolatok révén. Közismert, hogy Vitkovics – az irodalom pártoló, a nyelvújító és irodalomkritikai munkássága révén – a magyar irodalmi élet központi alakja volt hosszabb ideig. Nem véletlenül emlékezett meg róla Homokay ezzel az ódával, (az első és második versszakban misztikus képeket vetítve, majd a harmadik versszaktól Vitkovics nagyszerű érdemeit méltatva). Talán Vitkovics temetésén is jelen volt. –

Az Urániában utolsóként Ki a boldog? c. költeménye látott napvilágot. (*L. Antológia 8. sz. szemelvény.*) A műben annak a gondolatnak ad kifejezést, hogy az élet értelme a munkában keresendő. Témája: egy Boreza ne-

vű parasztlány hétköznapi munkájának bemutatása, a parasztidill minden gyengéjével. Elsőként tesz kísérletet arra a magyar irodalomban, hogy parasztlányt szerepeltessen verse központi alakjaként. A 132 soros költemény gondolati rokonságban van a Kölcsey-féle alkotószellem kibontakozásának koncepciójával, mert írója maga is teljes mértékben átérezte, átélte a reformkorral járó feladatok nagyszerűségét és szükségesnek tartja a nők bevonását a munkába a haza boldogulása érdekében.

Az egyenként tizenkét sorból álló, tizenegy versszakos költemény hangvétele Fazekas Mihály (1766–1828) spontán népies szellemével rokon. Az idillikus hangulat kifejezésének jól felel meg a vers játékos stílusa és formája, de keverednek benne a korábbi rokokó, a korabeli romantika jegyei. Felbukkannak benne a naturalizmus elemei. A rokokó hatása Homokayt bizonyára Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) (A boldogság stb. versek) felől érte, de a hatás mellett azonnal szembetűnő közöttük a különbség. Csokonai elsősorban a pásztoridill motívumait használta fel. Homokay viszont a csalóka parasztidill hatása alá került, kiszélesedett, nagyobb távlatokat nyitó motívumvilágba. Formai szempontból erős hatás érte Kisfaludy Sándor (1772–1844) részéről; kissé túlozva azt is mondhatjuk, kimondottan Himfy utánzással van dolgunk. A szótagok és versszakok száma, a rímelés tökéletesen megegyezik a maga korában teljesen újszerű és kedvelt verseléssel. Az idézett versszakok támasztják alá mondandónkat:

*„Éjjél vagyon, nem alhaltom,
Komor az éj, s fekete;
Dühösködő indulatom
A szabadba kergete:
Szem-meredve nézek bele
Az éj setét kormába;
Üvölt a mord észak szele,
S kapkod fejem hajába.
Szívem sebét tapogatom,
S kételkedve ezt forgatom,
Mit volna már jobb tenni?
– Így lenni, vagy – nem lenni?”*

(Kisfaludy Sándor: Himfy dal, 77.)

Mennyivel életszerűbbek és mennyivel naturalisztikusabbak Homokay költeményének a sorai:

*„Csak a halnevelő Zagyva
Mormolását hallani,
Hol a zsilipen zavarva
Tódul aláhullani.*

*Zúgva hajlja őt csudáját
 A megszorult víz zaja,
 Mellynek bömbölő nótáját
 A táj rettegve hallja.
 Borcsa, kit az égig emel,
 Ágyából sebtiben kikel,
 Lábujjhegyen ellillant,
 S véle a két húrú lant."*

(Homokay Pál: Ki a boldog? 9. versszak)

Alapvető hasonlóságot is tapasztalunk a két versészletben. Mind a 12 versszak tizenkét soros. Azonos a rímképletük: ababedcedeff. A versszakok a régi magyar költészet egyik legkedveltebb alakjából, az ősi nyolcasból és a kétütemű hetes sorokból alakulnak ki (az a, c, e, sorok ősi nyolcasok, a b, d és f sorok hetesek).

1830-ban Homokay hazatért az apja temetésére. A polgárosodás némi jeit ekkor már a családban is láthatta. A család saját házzal rendelkezett a város IV. tizedében lévő Tabán utca 321. szám alatt (jelenleg a Bethlen krt. 38. sz. ház).

1831-ben két műve jelent meg a Sas c. vegyes tárgyú folyóiratban: szent a felség neve c. verse és az Oroszlánkő c. eposza. (*L. Antológia 9. sz. szemelvény.*) Az elsőben az Istent és a jó királyt dicséri, s ezzel bizonyos vonatkozásban a konzervatizmus álláspontján áll, mert bízik a „jó király” elméletében, bár koszorús költőink is írtak hasonló műveket. Sokkal jelentősebb az Oroszlánkő c. eposza. Témája: a magyarországi tájárjárás. A témaválasztás nem újszerű, mivel ebben az időben sokan váasztották témául a magyar történelmi múltnak e tragikus eseményét. A nemzeti, történelmi eposzok terve számos költőnket foglalkoztatott: Ráday Gedeon (1713–1792), Virág Benedek (1754–1830), Csokonai stb. Vörösmarty pedig a Zalán futása után a Délsziget és a Két szomszédvár c. művében ismét eszményképeit tárta az olvasót elé. Homokay azonban olyan időkben támasztja fel az idegen elleni, a hódítók elleni harc képeit, amikor újult erővel indul meg a küzdelem a függetlenség követelésével. Imre és Bugyacs alakjában a nemzeti összefogás, párviadalaiokban a hőies helytállás, a nemzetnek való feltétlen alárendelés eszményképei jelennek meg. Az eposzon kétségtelenül érződik Vörösmarty epikus ábrázolásának hatása (múltbanzés, merengés a jelen felé, líraiság, regényes elem, romantikus elemek, stb.), de azonnal észrevehető az eltérés a Vörösmarty által írt eposzoktól (szigorúbb szerkezet, hitelesebb történelmi háttér, az ellenség határtalan gyűlölete, a jelen erős figyelmeztetése, konkretizált hősök, stb.). A magyar népmese motívumai lelhetők fel a „hármasspróba” módosított átvételében (három személy, a csata mozzanata, a megszabadulás három fokozata). A pátosszal teljes eposz

formájára nézve hexameter (14, 15, 16, 17 szótagos sorok, daktilusok, trocheusok, spondeusok váltakozása), amely a tartalom aláfestésében és zenei érzékeltetésében jut kifejezésre.

„A nemzet öntudatra ébredésének egyik jele a nemzeti nyelv művelése, másik pedig a történeti-érdeklődés kifejlődése. E történeti érdeklődés két irányba tekint: romantikus vággyal a múlt felé és reális életszemlélettel a jelen felé.” (24) A témát az 1820-as évek elején feldolgozta Kisfaludy Károly (1788–1830), de drámája Bácsben megbukott. Homokay akkor nyúl e témához, amikor teljes erővel hatnak a múlt eseményei. Közvetlen indítékot egy kirándulás nyújtott, amikor megtekintette Oroszlánkő romjait. A várat még a tatárjárás után építették egy 805 méter magas regényes sziklán (É–Ny-i Kárpátok, Trencsény m.). A romot később Petőfi is felkereste. A várhoz fűződő történetet dolgozta fel Homokay eposzi formában. Rövid tartalma a következő: Oroszlánkő várának az ura, Imre elbűcsúzik kedvesétől, Ágnesztől és gyermekeitől, mert harcba szólítja a haza a tatárok ellen. Imre útnak indul hű szolgájával, Bugyacesal. Mindketten részt vesznek a tatárok elleni legnagyobb csatában a Sajó és a Hernád mellett. Hősies küzdelem után Imre és Bugyacs a tatárok fogságába kerül, rabláncra fűzik és elhurcolják őket. Az otthoniak közben elsíratják férjeiket arra gondolva, hogy azok elesetek a csatában. Imre és Bugyacs férfiasan tűri a rabságot. A hű szolga a fogságban sem hagyja eszerben a gazdáját, hanem hogy ura megszabaduljon a rabságtól, kész feláldozni saját testi épségét is. Imre rövidesen hazatér. Végül Bugyacs is megérkezik, mert a tatárok vezére méltányolja önfeláldozó tettét. A vár népe ünnepelve fogadja a visszatérő hőst. Csupán ennyi a tartalom lényege. Homokay nem tartja be az eposzírás valamennyi, eddig kialakult, klasszikus szabályát. Így többek között a bevezetőjében sem hív segítségül földöntúli lényeket, hogy erőt adjon a mű megírásához. Helyette így szól:

*„Míg az erős elmék, tehetős testvéri szívemnek,
A csata vérmezején járnak szép dalra hevülten
És a régi rokont bámulunk visszateremtik;
S visszateremtve díszét s honjához hív szíve lángját,
Általok a később kor gyermekeit élni tanítják:
Engemet olly hűség hord karján gyöngé dalomban,
Melly hadi zajban kél ugyan és ott hinti sugárít,
De túl a hadakon se mulandók szép ragyogási.
Hármas hűségről dallok; hallgassatok én rám
Honomnak méltó hölgyei, kevesek ti! s hű szolgálak,
Kiknek birtokiban fősvény az üdő ma erántunk.
Szóll szavam Imréről s Ágnesről, Imre nejeről,
Közberetön Bugyacsot, szolgáját kedves urának,
Kik méltók, neveket hogy jártosb dall örökitse.”*

Nem elemmezve és nem értékelve az alkotást, annyit megállapíthatunk, hogy történelmi hűségével, a múlt hagyományának feltámasztásával, rendíthetetlen hazaszeretetével és remek verselésével a reformkor romantikus irányzatának talaján áll. Választékos, sokszínű nyelvezetével pedig a magyar költői nyelv gazdagodását, stílusának csiszolását segítette elő.

7. Publicisztikai tevékenység (1832)

Homokay Selmecebányán 1832-ben kiadta a Kis-koszorú c. irodalmi diákfolyóiratot (pontos címe: Kis-koszorú, vagy ágostai hitvallást követő evangélikusoknak selmeci főbb iskolájában virágzó magyar literaturai társaság zsenge munkái. Selmece, 1832.) Zsebkönyvek kiadása ebben az időben szokásos volt, de mint diákfolyóirat újnak számított az irodalmi körökben. „A könyv mottója Kis János egyik verse. Ezzel az egész társasági mozgalom elindító, a soproni alapítók iránti tiszteletüket róják le:

*„Boldog, ki hazáját szeretvén,
Örök érdemre tört utat!
Kit, mint hasznos polgárt a bölcs vén
Az ifjakkak ujjal mutat!
Nem önn hasznát vadássza szíve;
A köz jót nézi minden műve;
S ha kell, nem kiméli fejét.”*

Ezután ajánlás következik, amelyben mindkét példaképüknek hódolnak: „A legjobb hazának, s az ő fáradhatatlan igyekezetű munkásinak, a Soproni és Posonyi Magyar Literaturai Társaságoknak szeretetünk, tiszteletünk és hálánk zálogául”. „Édes Hazánk!” – megszólítással néhány lapnyi szöveg következik a társaság tagjai nevében, ezt követi Homokay előljáró beszéde: „...nyugodt lelki eszmérettel megvalljuk hogy mi az írói névnek még csak gondolatjától is ég-földnyi távolságban vagyunk; s azt annál kevésbé érdemeljük meg; de egész erővel azon vagyunk, hogy ezt előbb később megérdemelhessük.” (25) A következő száz lapon megírja a társaság történetét. Felhívással fordul ugyanakkor az illetékesekhez, hogy a felsőbb iskolákban is szervezzek hasonló irodalmi társaságokat. A folyóirat 19–119 oldalain felsorolja ezeknek a társaságoknak a hasznait is. Ez egyetlen folyóiratban 26 diák 45 költeménye jelent meg közel száz oldal terjedelemben. Az ifjú

sági antológiának is beillő műben Kasza Imre Örömdal címen a Soproni Magyar Társaságot életeti és köszönti:

*„Sopron! Borostyán ágait elnyeréd
Méltán; Te zengél Hunnia hurjain,
S utat nyitottál Gyermekidnek;
A magyar ész s magyar ajk dalához.”*

Maga Homokay három költeménnyel szerepel a folyóiratban, közöttük az egyik Örömnünnepi ének címet viseli. A kötet értékét emeli, hogy felsorolja benne a tagok névsorát 1826–1830 között, összesen 82 nevet.

A folyóiratra irodalomtörténeti szempontból több okból érdemes felfigyelnünk. Ugyanis Ferenczi Zoltán (1857–1927) Petőfi életrajza c. munkájában Petőfi diákkori olvasmányaival kapcsolatban megemlíti a következőket: „Az 1837–38. évről a következő műveket találjuk a nevére bejegyezve: szept. 11-ről a „Fillértárt”, okt. 15-ről a Homokay Pál-féle „Kis-koszorút” (Selmecz, 1832.)... stb.” (26) Az aszódi diáknak bizonyára tetszett a hazafias és haladó gondolkodással szerkesztett diákfolyóirat és hasznos olvasmányai közé számított. Dienes András (1904–1962) neves irodalomtörténész, Petőfi-kutató A fiatal Petőfi c. 1968-ban megjelent posztumusz munkájában ezeket írja: „Október 15-én egy másik magyar könyvet, a harmincas évek egyik nagy sikerű diák-önképzőkori kiadványát, Homokay Pál által Selmecen összeállított Kis Koszorú gyűjteményt kölcsönöz ki. Ez a derekas munka, a tanár-szerkesztő igazán szép előszava annyira megtetszett neki, hogy 1845-ben, amikor Losoncon tartózkodott, felkereste az ott élő Homokayt és azt tette, amit életében nagyon ritkán: köszönetét fejezte ki az olvasmányélményért. Nagyon valószínű, hogy a könyv végigolvasása után a selmebányai líceum tekintélye, – amelynek Magyar Társasága kiadta a könyvet – megnőtt Petőfi szemében, s megerősíthette azt a szándékát, hogy selmeci diák legyen. De példát is jelentettek számára a gyűjtemény diák-költői és prózaírói: először láthatta, milyen eredményre jutottak a „főbb iskolák”-ban virágzó literatúrai társaságok. Bizonyára vágyott egy ilyen körbe s ilyen szereplésre.” (219. l.)

A folyóirat ez időbeni hatását Petőfira csak akkor mutathatjuk ki teljes részletességgel és teljes alapossággal, ha széleskörű elemzés alá vesszük Petőfi ekkori zsongéit és összehasonlítjuk a folyóiratban megjelent versekkel. E folyóirat a magyarországi könyvtárak állományában nem található, csupán Selmecbányán, az evangélikus templom emeletén, rendezetlen állapotban, a Selmeci Magyar Társaság többi irataival együtt. Komoly irodalomtörténeti értékére való tekintettel nem lenne célszerűtlen számba venni az ottani iratokat és másolatokat készíttetni róluk. Amikor pedig Petőfi Sándor a Selmecbányai Evangélikus Liceumba került diáknak (1838. augusztus 31–1839. február 15.), e folyóiratban is jelentek meg korai köl-

teményei, mert Homokay távozásával a folyóirat nem szűnt meg, mint maga az irodalmi társaság sem. 1841-ben a folyóiratnak még 32 rendes és 24 rendkívüli tagja volt.

A következő kérdés Petőfi tagságát és munkáját érinti a Selmeci Magyar Társaságban. Ismeretes, hogy e társaságnak Petőfi is tagja volt, mert „...tanulása mellett főleg szépirodalmi olvasmányokkal foglalkozott s költői kísérletekre fordította idejét, mire az ott fennálló ifjúsági önképző-társulat még kiváló alkalmat is nyújtott.” (27) A társasági üléseken Petőfi két ízben szavalt is, s mindkét alkalomkor „közdicséretet” kapott. Az „igénytelen külsejű és megjelenésű ifjú első munkája szokottnál nagyobb hatást okozott.” (28) Ezt a versét 1838. november 7-én szavaltta el. A vers címe: Hűtelen, melyet bizonyítékként teljes terjedelmében közlünk:

*„Esküszegte lányka! emlékezzél
Arra, a midőn: „ah meg ne vessél!” -
Így imádón téged kérlek. -
Légy kegyelmes én irántam, s szíved
Add nekem, ki csak tenéked híved
Voltam, és leszek, míg létezek.*

*Akkoron kérő keblemre dűlve,
Szerelmem tűzétől fölhevülve,
Ezt rebegették csalfja ajkaid:
„Hő szívem tied csak, drága lélek,
Esküszöm, hogy csak tenéked élek;
Szünjenek könnyűid, bánatid.”*

*Én ezáltal istenülve lettem,
És keserves sorsom elfeledtem,
Emma! Gyöngye karjaid között.
Édenek nyílnak én előttem,
Nem borultak fellegek fölöttem,
Tőlem a bú mind elköltözött...*

*Ámde mily rövid volt boldogságom,
Mily korán eltűne mennyországom,
Én ah, nem gondoltam volna azt!
Estem édenből nagy pusztaságra,
És juték keserves árvaságra,
Marja a bu szívem és hervaszt.*

*Hő imádód s kedvelőd elhagytad,
Szívedet te ismét másnak adtad.
Engem elfeledve, csalfja lény!*

*Jól van! én lemondok mindenről már,
Engemet kiellen pusztá hely vár
Éjszak hófödözte bus ölén.*

*Isten veld hát örökre, édes
Tárgya hő szívemnek, oh negédes,
Csalfa Emma! isten veled hát!
Majd ha egykor értem, szinte árva,
Eljössz, Éjszaknak havát bejárva,
Megleled hű muzsafid porát!"*

Petőfi az üléseken kétszer bírálóként is szerepelt, és Szeberényi Lajos (1820–1875) diáktársa két ízben bírálta verseit. Maga Szeberényi írja Néhány év Petőfi életéből c. könyvében, hogy „...a gyűlésben szokás szerint felolvasott bírálat folytán méltánylatát fejezte ki társa műve fölött, hozzá tévén, hogy ha tehetségével szorgalmat párosít, idővel a jelesebb magyar költők közt fog helyet foglalni.” (29) Ugyancsak Petőfi „saját kezűleg írta be versét első ízben az érdemkönyvbe.” (30) Az 1839. február 16-án megtartott társasági ülés jegyzőkönyvében pedig így örököltették meg Petőfi elnöközését a társaságból: „Elolvasta elnök urunk ezek után az iskola pályától s tőlünk búcsút vett Petrovics Sándor munkáit, melyekben a költészet becsé oly kitűnő volt, hogy meglepve figyelniünk kellett és egy szívvel szájjal óhajtottuk munkáját az érdemkönyvbe beírni.” (31)

Az utolsó kérdés Homokay hazafiságával és hazafias nézeteivel függ össze. Ugyanis a Kis-koszorúban fejtette ki nézeteit a hazafiságról és a nemzetiségi kérdéssről. Az irodalmi társaságok hasznának felsorolása után ezeket írja: „De midőn itt a nemzeti lélekről szólok: nem értem alatta a nemzeti vak buzgóságot, a vastag nacionalizmust; mivel hogy avval az embertelen nemzeti gyűlölség szoros egybefüggésben van, melynek azt a tetemes kárát vallja a Nemzet: hogy általa egyéb nemzeteket magától elidegenít; mert ki gyűlölt és megutált s vettetett erőltethetné meg emberi természet annyira, hogy vele megbékélni nem vágyó embertársához magát erővel kösse.” (32)

S ha mindezek mellett még figyelembe vesszük a népek közötti barátságról már korábban kifejtett álláspontját, akkor kétségtelenül megállapítható, hogy Homokay igen pozitív nézeteket vallott a hazafiságról. Megelőzte ezzel korának sok haladó politikusát. Ehhez kapcsolódik viszont a Selmeci Magyar Társaság általános megítélése a nemzeti és nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. Erre már csak azért is kell utalnunk, mivel többen negatívumként hozták fel e társaság működésében a magyar nyelv általánossá tételének érdekében kifejtett tevékenységét, sőt Arató Endre (1921–1977) Magyarosítási törekvések a XIX. század elején c. munkájában egyenesen a magyarosítás kategóriájába sorolja, hogy a „selmeci Magyar

Társaság 1833 évi örömnünnepén szlovák származású diákok magyar versek (részben saját verseik) előadásával szerepeltek.” (33) Ismerve Homokay humanizmusát más nemzetekkel szemben is, Aratóval ellentétben, Bodolay Géza álláspontját kell helyesnek tartanunk, amit az Irodalmi diáktársaságok 1785–1848 c. alapos és részletes munkájában fejtett ki: „Éppen Homokay állásfoglalása miatt nem érzem megalapozottnak Arató fentebb (55) érintett értékelését a selmeci Magyar Társaság örömnünnepéről. 1833-ban ugyanis Homokay vezette ezt a társaságot, s ha ő szlovák nyelv tanulás végett ment Selmecre (Kecskemétről!), akkor nyilván lehettek ott szlovák diákok is, akik szívesen tanultak magyarul, s nem vettek részt a gyűlölködésben.” (34) E pozitív értékelés mellett Bodolay azonban a következőket is megjegyzi a társaság későbbi tevékenységére vonatkozólag: „Sajnos nem ez volt az általános, az ilyen törekvés és magatartás, a Homokay-féle hang elveszett az általános vádaskodás, kölesönös becsmélés hangzavarában. Maga Homokay is rosszállólag említi pozsonyi beszámolójában a Tudományos Gyűjtemény hasábjain, hogy az új szlovák irodalmi körnek sok pártfogója van a magyarnak alig. De ezért a magyar nyelv terjed – mondja –, csak néhány idősebb szlovák ifjú nem tanulja a magyar nyelvet, kikben talán megrögzött szokássá vált a magyar nyelv iránti hidegség...” (35) Bodolay Gézát annyiban kell kiigazítanunk, hogy ez utóbbiakat Homokay 1829-ben írta, közel öt évvel a bevezető tanulmány megjelenése előtt! Azt is tekintetbe kell venni, hogy ez az a kor, amikor az elnyomott nemzetek – így a magyar is – és a nemzetiségek – így a szlovákok is – rádöbbennek arra, hogy saját anyanyelvük, saját kultúrájuk van, és arra törekednek, hogy megteremtsék saját önálló nemzeti egységüket, melynek jelentős láncszeme a nemzeti nyelv.

8. Haladó pedagógiai törekvések Losoncon (1832–1849)

Homokay 1832-ben a Losonci Református Líceumba került tanárnak. A városnak ebben az időben 3100 lakosa, 369 háza és kb. 4600 hold kiterjedésű határa van. Losonc egyben járási székhely. Híres az országos és heti vásáraitól. Református főgimnáziuma egyike az ország legrégibb ilyen jellegű oktatási intézményének. Az 1590 táján alakult losonci protestáns egyház azonnal megszervezte iskoláját is, melyet állandóan fejlesztett. 1626-tól teljes gimnáziumi rendszerrel működött. 1785-ben az intézet már főiskola, de a gimnáziumi nevet viseli. A gimnáziumot 1832-től kollégiumnak nevezték. A kollégium emeletes épülete mellett volt Homokay lakása is, mely szintén a líceum tulajdonát képezte. Ebben az évben „alapít az egyháztanács egy új professori akadémiái tanszéket a logica, phisi-

A volt Losonci Evangélikus Liceum

ca és historia számára s betölti a rethorika és poesis tanszéket, Homokay Pált választván meg.” (36)

Így került Homokay Losoncra, ahol megszakítás nélkül 22 éven keresztül tanárkodott. Tanári pályájának tehát legnagyobb része a losonci évekre esik. Mint a költészettan és a szónoklattan tanára a poetikai és a rethorikai osztályokban tanított, amely akkor a gimnázium 6. ill. 5. osztályainak felelt meg. A szokásostól eltérően mind a két osztályban megbízták az osztályfőnöki teendők ellátásával is. A két osztályban néhány tantárgy kivételével mindent tanított, de volt olyan idő is, amikor kizárólag egyedül oktatott minden tárgyat. Az igazgatói minősítés és a volt tanítványok visszaemlékezése alapján nyerhetünk képet arra vonatkozólag, hogy „nagy szakértelemmel szorgalommal és pedagógiai tapintattal, korát sok tekintetben megelőzve” (37) végezte tanári munkáját. „Mint a természet hű embere, iskolai teendőit a legnagyobb pontossággal” látta el. (38)

A korabeli iratokból igyekeztünk rekonstruálni napirendjét és munkastílusát, mert annak ismeretében jól kibontakozik egész pedagógiai tevékenysége és maga az ember is. Heti tanítási óráinak száma 32 volt. E nem is olyan kevés lekötött óráit a következő elosztásban teljesítette: hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken hat-hat órában; szerdán és szombaton négy-négy órában tanított. Az alapos előképzettsége és felkészültsége folytán a következő tantárgyakat tanította: magyar nyelv,

magyar irodalom, történelem, német nyelv, görög nyelv, latin nyelv, matematika, földrajz, ének, szónoklattan és költészettan magyar nyelven, ars poetica latin nyelven, valamint mithológiát. A Losonci Járási Levéltárban található Reláció Pereodica De Directore et Profesoribus Lycei Losonciensi pro 2 Semestri Anni Schol 1836/37 concinata alapján megállapítható, hogy Homokaynak teológiából, jogból, filozófiából, történelemből és matematikából volt szaktanári képesítése, de széleskörű nyelvismerettel rendelkezett. Ugyancsak a fenti igazgatói kimutatás szerint a következő nyelveket ismerte, azokon írt és beszélt: magyar, latin, görög, héber, szlovák és német. Kétségtelen, hogy Homokaynak ez a sokirányú szakismerete és széleskörű nyelvtudása, amit elsősorban tehetségének és rendkívüli szorgalmának köszönhetett, előbb-utóbb a magyar oktatás és nevelésügy elmaradottságának és annak reformjának szükséges felismeréséhez vezetett. Szakítva a hagyományokkal, osztályaiban érdekes tanítási rendet vezetett be azzal a céllal, hogy alaposabban kihasználhassa az időt. A maga idejében helyesnek bizonyult tanítási rendjét azonban ma már túlhaladta az idő. Mégis érdemes foglalkozni e tanítási renddel, mert az általa kialakított tanítási rend eltért az általánostól, s ugyanakkor jól tükrözi Homokay rendkívüli nagy munkaszeretét és a korabeli oktatási rendszerbe is enged némi betekintést. Tanítási rendje a következőképpen alakult: osztályaiban a tanítás reggel 8 órakor kezdődött. Erre az időpontra tanítványainak már bent kellett tartózkodniuk a teremben, mert Homokay a legnagyobb pontossággal lépett az osztályba. Utána az iskola pedellusa bezárta az ajtót. A tanítás egyfolytában 8 órától 11 óráig tartott szünet nélkül. Ez idő alatt a tanár is, a tanítványok is be voltak zárva a terembe, és a tanítást senki nem zavarhatta. E három óra alatt a tanár a poetikai és rhetoricai osztályokkal megosztott időben foglalkozott. Amíg a tanár az egyik osztállyal a szóbeli munkákkal kapcsolatos feladatokat látta el, addig a másik osztály írásbeli feladatokat oldott meg. Ezzel a részben osztott tanítási módszerrel a tanárnak sikerült elérnie, hogy a tanulók nem maradtak munka nélkül, állandóan le voltak kötve, folyamatosan tevékenységre serkentette őket. Még ma is vitatkozni lehetne arról a módszeréről, hogy a felelések alkalmával a felelő tanulókat helyes volt-e az osztály elé kiszólitani, vagy nem? Az adott helyzetet ismerve, az osztályok összevonásából kifolyólag, a szóbeli segítések elkerülése végett valószínű helyesnek bizonyult. Tanítványaitól megkövetelte, hogy aki nem készült, vagy nem tudta a feladatát, az a felszólítás után határozottan nyilatkozzon, tudja-e a feladott anyagot, avagy nem, hogy – amint Homokay írja – a felesleges időtöltés ellen. A tanítás nemcsak délelőtt, hanem délutánonként is folyt – szerda és szombat kivételével – 1 órától 4 óráig. Vasárnap, az akkori szokásnak megfelelően, minden tanuló köteles volt a templomba járni, de Homokay vasárnaponként és az isko-

lai szünetekben kirándulásra vitte tanítványait a hegyekbe, „hogy tanuljanak: A természettől szent költészetet.” (39) A természet rajongó szeretetét maga Homokay még gyermekkorából hozta magával, s amelyet ifjú tanítványaiban is igyekezett elmélyíteni.

Különös gondot fordított az írásbeli kifejezőképesség kialakítására és fejlesztésére, de nem hanyagolta el a szóbeliséget sem, mert jól tudta, hogy az oktatás folyamatában a kettő feltételezi egymást. Ezért „a kedd és péntek délutánok ez utóbbiakra voltak szentelve. Ekkor ki-ki saját prózai vagy versművét adta elő a szószekekről (a dobogóról), melyből a tanár kikelt s az előadás alatt tanítványai közt foglalt helyet az előadott művet az osztálytársak bírálták írásbelileg, aztán bírázataikat felolvasták, s végre maga Homokay mondta el úgy a műre s előadásra, mint a bírálatokra vonatkozó véleményét.” (40) Mindig arra oktatta a tanítványait, hogy bírálólág kritikus szemmel kísérjék figyelemmel egymás szereplését. E módszerben egyik eszményképének, Vitkovics Mihálynak a nyomdokain haladt.

A tanár és a diákok közötti jó viszonyra, valamint Homokay mélységes demokratizmusára jellemzően a „jelesebb dolgozatokat az osztálytársak többségének véleménye alapján, az e célra készített „érdem-könyv”-be írtak be.” (41)

A magyar irodalmi órákon magas színvonalon oktatta a tanulókat, „magyar szónoklat s költészeti remekeket szavaltatott a jeles tanár, érdekesen fejtegetve azok szépségét. Követelte, hogy minden tanulónak két darab csinosan bekötött excerptája legyen, az egyikbe gondosan írja be saját műveit, a másikba pedig szónokok és költők műveiből kiválogatott szemelvényeket. Ily eljárás mellett nem csoda, hogy a Homokay tanítványai nagy előhaladást tettek.” (42) A mai modern magyar irodalmi oktatásban is találkozunk olyan módszerrel, amikor a tanár olvasmánynaplót vezetett tanítványaival. Homokay korában az általa alkalmazott módszerek a tanításban a leghaladóbbnak bizonyultak, mert aki a „magyar nyelvű oktatásért, vagy modern tanítási módszereket küzdött, ...akarva-akaratlanul szembetalálta magát a reakció, a zsarnokság erejével.” (43) Homokay pedig az új eszmék, az új módszerek embere volt a pedagógiában. Minden erővel és minden igyekezetével a magyar nyelv és magyar irodalom terjedését segítette elő. „Magán könyvtárát, melyben minden magyar költészeti s szónoki művek találhatók voltak, tanítványainak rendelkezésére bocsátotta, nemcsak, hanem meg is követelte, hogy azokat olvassák. Hetenként kétszer, szerdán és szombaton osztotta ki a könyveket, nem mulasztván el néhány kérdést intézni a könyv-bevivőkhöz a könyv tartalma felől.” (44)

Kíváló oktató- és nevelőmunkájára Losoncon kívül is felfigyeltek. 1834-ben a Sárospataki Főiskolára hívták meg, tanszéket ajánlottak fel neki Magda Pál (1770–1841) író és történész, a magyar társadalmi gondolkodás egyik legkiemelkedőbb egyéniségének a helyébe, mivel az Szarvasra

ment tanítani. Homokay nem fogadta el a meghívást, a felajánlott főiskolai tanszéket, mert megszerette a jó hírű iskolát s elégedett volt munkakörülményeivel. 1836-ban nősült meg. Feleségül vette a nálánál 16 évvel fiatalabb losonci születésű Riechter Juliannát.

Érdemes néhány gondolatban megemlékezni Homokay nevelői tevékenységéről, bár nála az oktatás és nevelés szerves egységet alkotott. Nevelési felfogásának középpontjában mindig az emberiség, a segítőszándék vezérelte. Egykori tanítványa így emlékezett erre: „Ami bánásmódját illeti, az páratlan humanitású volt, melyet még azon időben igen kevés tanár részéről lehetett tapasztalni. Tanítványait „magázta”, s a botbüntetést – amely akkor annyira uralkodó volt – eltörölte.” (45) Talán nem túlozunk, ha megállapítjuk, hogy e tette forradalmi cselekedetnek számított a maga idejében, mert a kor haladó pedagógusainak a zöme is csupán a sajtóban követelte a korszerűtlen és embertelen büntetések eltörlését, ami tulajdonképpen csak jóval később valósult meg. Gondoljunk arra, hogy Magyarországon a fizikai büntetést csak 1948-ban szüntették meg véglegesen! Homokay az eredményes iskolai munka érdekében a botbüntetés helyett más nevelési eszközöket alkalmazott: „...aki valami kihágást tett, azt kabinjába híván, négy szemközt megdorgálta, ha ez nem használt a tanterembe becsukatta az ebéd ideje alatt, vagy az osztály elő terjesztette az ügyet, hogy saját társai mondjanak felette rosszálló ítéletet. Ottan-ottan egy-egy jól alkalmazott élce többet használt a magáról megfélemedezett tanítványnak, – mint bármely szigorú büntetés.” (46) Így kapcsolódott be Homokay a megreformálás áramlatába a pedagógia vonalán. Ekkor zajlik tulajdonképpen az országgyűlésben is a magyar feudális rendszer átalakításának első kísérlete. Maga az országgyűlés nem volt képes igazi reformokra, mert a reformjavaslatok (Hitel stb.) már előbb fölkeltek a főnemesek ellenállását, majd perbe fogták a reformok két vezérét Kossuth Lajost (1802–1894) és Wesselényi Miklóst (1796–1850), sőt a velük szimpatizáló országgyűlési ifjakat is. Bécsben pedig komoly lépéseket tettek a reakciós elemek pozícióba juttatására. Itthon viszont egyre erősödött a megyék ellenállása és a reformhangulat. Ez alapján két erő állt szemben egymással: a konzervatívoké és a reformkövetelőké. Erősen kiéleződött az ellentét az osztrák kormány és a magyarság között is. Az kifejlődésben lévő osztrák kapitalizmus a saját érdekében a magyar társadalom fejlődését igyekezett megállítani, hogy megtarthassa azt gyarmati függésében. Ez még a magyar nagybirtokos arisztokrácia tagjai közt is felháborodásra talált, mert, amint éppen Széchenyi példája bizonyítja, köztük is elindult a kapitalizálódási folyamat.

Homokay 22 évig tanárkodott Losoncon. Kartársai és tanítványai tisztelték benne a polihisztort, az ékesszólás mesterét, a magyar irodalom széleskörű ismerőjét, zenei tájékozottságát és jártasságát, de nem kevésbé becsülték mint az egyik legkiválóbb magyar irodalomelméleti könyv szerzőjét, a magyar nyelv rendíthetetlen harcosát.

9. A Losonci Nyelvművelő Társaság vezetője (1835–1842)

A reformhangulat kellős közepén 1835-ben Homokay vezetésével a Losonci Református Líceumban is megindult a harc a latin nyelv uralmának megdöntéséért, megalakult a Losonci Nyelvművelő Társaság a későbbi Kármán József iskolai önképzőkör őse. A társaság célja: az ifjúság magyar nyelvi és irodalmi művelődésének előmozdítása, segítése. E céllal tulajdonképpen túlléptek Kazinczy és körének elsősorban elméleti jellegű magyar nyelvújítási programján, mert a gyakorlati jellegű nyelvművelés úttörőinek a szerepét játszották mintegy készítve a talajt az államiság magyar nyelve számára. A társaság életével és munkájával a korabeli sajtóban felvilágosításokat kaphatunk. A Jelenkor 1835. július 15-i száma így emlékezik meg a társaság egyik ünnepéről: „A losonci ev. ref. lyceumban július 5-én a lyceumi ifjúság közt létező magyar nyelv-gyakorló társaság, igen számos és fényes gyülekezet jelenlétében ülte örömmünnepét; mely idő alatt, kivétel nélkül a tanítóknak munkás igyekezete, a tanulóknak pedig mind „erkölcsi, mind tudományos előhaladása” közt megelőzőléllel tüntek elő.” (47) A társaság tanárelnöke Homokay Pál volt, aki korábbi tapasztalatait felhasználva gondos alapossggal és hozzáértéssel vezette a társaság munkáját.

A magyar nyelvű oktatás kérdése ebben az időben a magasabb iskolázás fejlesztésének egyik legfontosabb kérdése volt országos viszonylatban. A reformkor amúgy is forrongó éveiben politikai tettnek számított a magyar nyelvű oktatásért fellépni, nem várva be az országos intézkedéseket. Köztudomású, hogy az ez évekbeni országgyűléseken folyt a vita a magyar nyelv kérdéséről és „a nyelvkérdés társadalmi jelentősége hatványozottá nőtt: a nyelvművelés és nyelvújítás addig külön futó ágai 1832–36-ban már egyesülhettek egymással. A nyelvújítással irodalmi síkon a társadalmi haladás, a polgárosodás igénye elégtelt ki az ellenforradalmi korszakban, a nyelvműveléssel pedig a nemzeti önállóság, az állami függetlenség eszmé-nyét tartották fenn, akár a holt nyelv uralma alóli felszabadítással, akár a nyelvnek a nemzetállam fogalmából következő kiterjesztésével.” (48)

Sok „iskola ifjúsága lépett fel a latin nyelv egyeduradalmá ellen. Különösen egyes nagy protestáns kollégiumok ifjúsága kezdeményezett ebben az időben – felvilágosult és hazafiúi szellemű tanárainak vezetésével – magyar nyelvművelő egyesületeket...” (49). Így alakult meg a losonci is, amely a magyar nyelvű oktatás kiterjesztésének egyik jelentős támogatója is volt. 1836-ban gyűjtést indított például azzal a céllal, hogy a Selmechányai Evangélikus Líceumban tanító magyar nyelvet oktató tanárokat díjazni tudják. Ezeket a reformmegmozdulásokat még akkor is haladónak kell tekintenünk, ha figyelembe vesszük, hogy a „nyelvművelés kérdése a köznemeség politikájában szorosan összefüggött a nem magyar népek között

való nyelvterjesztéssel, aminthogy e korban a haladó patriotizmus is többszörösen összefonódott a nacionalizmussal.” (50) Helyesen fejtik ki e gondolatokat az elavult társadalmi rend és a latin nyelv összefonódásáról a Kecskeméti Református Gimnázium Pálma c. ifjúsági folyóiratának 1837. november 30-i számában: „Idegen nyelven írt törvényi tsak a kevesen értők által tekervényesen magyaráztatván, világosságot, igaz isméretet, azokról helyes fogalmat éppen nem szereztek az alatsón népnek, sőt inkább azt egészen megszorítva zűrzavarba helyezték. Ennek az nyoma és rosdája van gondolkodásom szerént még ma is a Constitutióba, mit leűtni a korszellem alig képes.” (51) Bécs tisztában volt a magyar nyelv terjedésének politikai veszélyével. Ez annál bizonyosabbnak látszik, mivel a Helytartótanács félt attól, hogy ezekben az ifjúsági társaságokban politikai haladást, demokratikus fejlődést követő közszellem alakult ki, amelyben nem is tévedtek az abszolutizmus fenntartói, mert e nyelv művelésében nemcsak a társadalmi haladás lehetőségét látják, hanem az idegen hatalom megdöntéséhez vezető utat” (52) is.

A Királyi Kancellária nem sokáig tűrte e szervezetek mind jobban fokozódó tevékenységét, mert rendeletileg betiltatta azokat. A betiltási rendelet utasítása így szólt: „minden ifjak által fennálló egyesületek politikai (aláhúzás a jegyzőkönyvben) tekintetből töröltessenek el.” (53) E rendelkezés alapján tiltották be a pozsonyi, a soproni, a selmeci társaságokat és 1840-ben, de azok irodalmi kör néven tovább működtek. Erre a sorsra jutott a losonci is. A tiltó rendelkezéseket azért nem tartották be a valóságban, mert nem akarták a már kivívott eredményeket feladni. Így értesülünk a Pápai Képző Társaság 1824. évi jegyzőkönyvében arról, hogy Losoncon is tovább működött a nyelvművelő társaság, mivel elhatározták, hogy soproni, az eperjesi, a pozsonyi és losonci társaságokkal felveszik a levelezést.

E losonci éveket számbavéve kell ismételtelen kitérnünk Petőfi és Homokay kapcsolatára Dienes András (1904–1962) megállapításai a Kis-koszorú c. folyóirat Petőfire gyakorolt hatásával alapvetően egyetértethetünk, de a koncepciójába mégis sajnálatos félreértés is került. Ugyanis Petőfi Sándor – a későbbi időkben – már érett költő korában nem a Kis-koszorú nyújtotta élményekért fejezte ki elismerését Homokaynak, hanem annak Magyar költészet c. munkájáért, amit Péchy Imre (1832–1898) fogalmazott meg tanulmányában.

10. A művelődés szolgálatában (1840–1846)

Az 1840–1846-os években új színfolttal gazdagodott az irodalmi élet. Megjelent a költőknek egy új csoportja, kiknek a vezetője hamarosan Petőfi lett, s akik szakítottak a reformokkal, és az ország gyarmati függésének a meg-

szüntetésére törekedtek. Ekkor jelentkezik a népi kultúra elgondolás is. A pedagógusok pedig „mind-mind arra törekedtek, hogy szerény, művelt, önállóan gondolkodó emberföket neveljenek fel, akik felismerik a társadalmi haladás irányát és készek harcolni hazánkban érte.” (54) Homokay ezekhez a pedagógusokhoz tartozott. Továbbra is a magyar nyelv és irodalom ügyéért fáradozott, de a tanítás mellett szívesen járja a természetet és szakavatott kertészkedést folytat. Az ének és a dal mindvégig megmaradt kedvence szórakozásának. Vörösmarty és Bajza több versét megzenésítette. Különösen Bajza dalai voltak ekkor szélesben ismertek. „S mint ifjú már hangjegyekre szedve / A napfényes pacsirta dalát / Később fejlett költészetünknek is / Termékit dallá olvasztotta át” – írja Bulesu a már említett költeményben. Munkássága ezekben az években is többirányú. Megírja a Latin verstanát, a Szónoklattanát és az Erkölestanát. Sajnos, e művek – tekintettel arra, hogy csak kéziratban maradtak fenn – később elkallódtak.

1843-ban záróbeszédet mondott Losoncon a Nógrádi Evangélikus Esperességi Könyvtár és Munkáló Társaság ünnepélyén abból az alkalomból, hogy az esperességi könyvtárat az iskolához csatolták. E hasznos lépésről így nyilatkozott beszédében: „Ezen nemes törekvés, ezen meleg részvétel nyilván arra mutat, hogy a lelki művelődés a világosodás jelen korszakával, minden felekezeti, színezeti s állapotú kartársaink karöltve haladni kívánnak.” (55) (*L. Antológia II. sz. szemelvény.*) Minden kétséget kizárva ezek a sorok azt bizonyítják, hogy Homokay a nemzet előrehaladását – sok művelt kortársához hasonlóan – a műveltség, a nyelv, az irodalom és általában a tudomány elterjesztésében látja. A kecskeméti Pálma így fogalmazta meg ezt az 1837. november 23-i számában: „...itt a nemzet, nyelve által széles értelemben külső és belső jólétet ért el, aminek biztosítéka a státusnak fő célja. Minden Nemzetet a lelki műveltség térsz naggyá és a pallérozódás öltöztet helyes csint a Nemzet csinijére: ennek pedig a legszentebb eszköze a tudomány... De valjon mi hat legnagyobb erővel ezen szent közjót emelő eszközre, a tudományra? Valóba' honi literatúránk... De a tudomány mértéke a státus hatalmának, mert amint emelkedik, vagy száll alább valamely Nemzetnél a tudomány: éppen azon fokkal emelkedik, vagy száll alább annak hatalma; és így a Nemzeti honni literatúrája által hatalmat is szerzett magának; a hatalom pedig ismét fentebbre emeli a Nemzetet, kitettző Státust, kitettző Constitutiót alkot, ennek következtében biztosítja a Nemzet külső jólétét, a kereskedési igazt s így a Nemzet külső és belső tekintetben boldog, hatalmas és művelt...” (56)

E fenti gondolatoknak ad kifejezést az 1844-ben megjelent Óda a tudományhoz c. költeményében. E bölcselkedő jellegű műve a Pest emlékkönyv 1844-es évfolyamában látott napvilágot. A verset tulajdonképpen Homokay ars poeticájának nevezhetnénk, mivel benne megtalálhatjuk életszemléletét a pozitívumaival és negatívumaival együtt. A költeményben ugyanis helyesen mutat rá a műveltség emelésének társadalmi jelen-

tőségére, a tudomány szerepére a társadalom fejlődésében, helyesen bírálja a tudomány és felvilágosodás-ellenes társadalmi csoportokat, akiknek érdeke az általános műveltség emelésének hátráltatása. Azonban ő is – akárcsak ebben a korban nagyon sokan – eltúlozza a tudomány szerepét a társadalmi viszonyok megváltoztatásával kapcsolatban. Ezen az úton Bessenyei társadalomszemléletét követi: „...a nyelvnek előmenetelével együtt a tudomány is az országnak minden rendű lakosaira kiterjed. Amellyel nem az a célom, hogy a személy szerint minden hazafi tudós legyen: hanem, hogy a legeggyűgyűbb rendű és sorsú emberek is a maguk elmebeli tehetségeket az emberi társaság javára fordíthatnák. Oh, mely sok talentumok hevernek most a porban, amelyek, ha született nyelveken formálhattak volna, a hazánk boldogságát nagyobb mértékben nevelhetnék.” (57) – írja már korábban Bessenyei György (1747–1811) az Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék (1781) c. művében.

A haladó gondolatok propagálása mellett a költemény figyelemre méltó a tudományellenes és vallási bigottságot elítélő beállítottsága miatt. Íme néhány versszak a 84 soros műből:

*„Hány milliónak csorga le élete
A bűsz hitábrány gyilkos arcélein?
Óh! hány szülő – s gyermek reményt szét –
Történek a hazug üdv bakói?*

*A máglya, mellyen vad kínok üzke közt
Nagy Huss elolvadt és Jeromos kidőlt
Csontjai szikráztak, rut homályul
Füstölög a tudomány egére.”*

Az ódát a tudomány dicsőítésével fejezi be:

*„Egy hit – reménynek hozd el aranykorát;
Csendben s viharban a szeretet magot.
Hintsd el közénk s sarjuit ápdold:
Te vagy erő, hatalom, dicsőség!”*

11. A Magyar költészet (1837) szerzője

Saját költségén 1837-ben megjelentette a híres Magyar Költészettanát. (Teljes címe: Magyar Költészet. Tanítványai számára írta: Homokay Pál a Losonci Ref. Lyceumban az Ékesszólás Professora. Pesten 1837. Trattner-Károlyi nyomtatása.) Ez az igen alapos, elsősorban stilisztikai és irodalom-

elméleti munka a következő fejezetekre tagozódik: Első rész: Szótagmérték. Ehhez a fejezethez az alábbi főbb pontok tartoznak: rövid és hosszú szótagok általjában, közös szótagok, kétes szótagok, végszótagok, egytagúak, mértéki szükség, toldás, csonkítás, egybevonás, hangenyészet, ismeretebb mértékes versek és verskötelek vázolataik, véghangok és rímek. Második rész: Költészet. E résznek két alcíme is van: a költészet alapja és a költemény nemei. Harmadik rész: Színjátéki, drámai költemény. A könyvben a magyarázatok és a szabályok alátámasztására konkrét példákat találunk a korabeli írók és költők műveiből; Vörösmartytól, Bajzától, Kisfaludytól, Kölcseytől és Czuczor Gergelytől (1800–1866) munkáiból. Közben bírálattot is mond ezekről az alkotásokról a verselési technika szempontjából. Ezzel tulajdonképpen Homokayt Kisfaludy, Vörösmarty és Kölcsey első bírálói közé kell sorolnunk. E munkával kapcsolatban részletesebben kell ki-
térnünk Petőfi és Homokay kapcsolatára. Ugyanis feljegyzések maradtak fenn arról, hogy Petőfi Sándor e költészettani munkát fontosnak tartotta és igen nagyra értékelte. Péchy Imre, Petőfi-kutató a Fővárosi Lapok 1874. január 28-i számában ezeket írta Petőfi és Homokay losonci kapcsolatáról: „Homokay Pál költészettanártól, midőn Losoncon keresztül utazott, költészeti leckéket is vett.” (58) Arról már fentebb tettünk említést, hogy Petőfinak a vele való ismerettsége még Petőfi aszódi diáksága idején kezdő-

A Magyar Költészet belső címlapja

dött, személyes találkozásuk előtt, amikor a Homokay által szerkesztett Kis-koszorút kivette a könyvtárból olvasni. Ezekben az években Homokay már a Losonci Református Liceum tanára volt, amikor felismerte, hogy égetően szükséges egy tartalmában, nyelvében és módszerében is színvonalas, általános összefoglaló jellegű költészettani tankönyv kiadása. Petőfinek Selmecen is többször kellett hallani a Homokay nevét, hisz – amint kifejtettük – az általa alapított irodalmi társaság tagja volt maga is. Így kereste fel egyik Selmecre tartó útja alkalmával Petőfi a földijét, a neves liceumi tanárt és költészeti leckéket vett nála. A költészeti órákra vonatkozólag ez idáig nincsenek bővebb adataink, annyi azonban bizonyos, hogy e néhány óra Petőfi költészeti és általános irodalmi ismereteinek bővítését segítette elő.

Egy ilyen látogatás alkalmával Petőfi kezébe került a Homokay által írt Magyar költészettan. Ugyancsak Péchy Imre utal erre az eseményre: „...s midőn Homokay egy tíz évnyi Költészettan elemei című művet adott sajtó alá, Petőfi megvette azt, átolvasta...” (59) Petőfi a könyvet jelentősnek tartotta, mert annak áttanulmányozása után saját maga nyilatkozott arról, mit jelentett számára a könyv, amikor „újra megfordulván Losoncon, bemélt Homokay Pálhoz”, a szép szavak mesteréhez, magához ölelve „megszorítá” és ezeket mondta: „Uram! Könyvből sokat tanultam.” (60) Mit fűzhetünk még ezekhez a szavakhoz Petőfi után? Talán csak annyit, hogy e Petőfi által elmondott néhány szóban benne van az értékelés, benne van minden, amit egy tanítvány mondhat tanáráról: tisztelet, szeretet és elismerés. Ne feledjük, a magyar költészet későbbi zseniális alakja nem könnyen osztogatta az elismeréseket! Bulesu Károly is megemlíti ezt az esetet, amit viszont magától Homokaytól hallott:

*„Majdan a széptan szűz virágait
Összeszedé s csokorba kötözé;
Ezer meg ezer lelkes tanítványnak
Lelki haszonra bocsátá közé.
Emlékezem a gyermek-ajkakon
Első elve mily tisztán zenge el:
„Minden hangot úgy ejts a mint a természete tartja,
A rövidet szaporán, a hosszút késedelemmel.”
S szép lőn jutalma. Az elvérzett költő,
Nagy költőnk egykor lakában fordultan
Megszorítá kezét, így rázva meg:
„Uram! könyvből én sokat tanultam.”*

Elgondolkodtatóak ezek a sorok abból a szempontból, hogy Homokay hallgatásának, vagy elhallgatásának problémáját mind jobban megértjük. Hisz nem kétséges, hogy a Petőfivel való közelebbi kapcsolatukat, a

forradalom és a szabadságharc után, hosszú ideig titkolni kellett. Homokay viszont korán halt el, s a feljegyzései mind elpusztultak. Ezért kell napjainkban pótolni az elmaradt, jogos elismerést. E probléma megoldása nem csupán helyi jellegű, hanem szélesebb skálájú megoldást is megérdemelne. –

E költészettani munka Petőfi Sándoron kívül is hatott a korabeli elismert nagyjainkra. Tudomásunk eddig még csak Vörösmarty elismeréséről van, aki azt állította, „hogy a természet adta hajlamán és tehetségén kívül ennek a könyvnek köszönhetette verselési könnyedségét, ritmikai érzékét s általában azt, hogy költő lett belőle.” (61) Ezt támasztja alá Horváth Döme (1819–1899) is a Kecskeméti Lapok 1872. 43. számában. Így volt tehát e könyv a magyar irodalom két nagy költőjének serkentője is. Hatvany ezeket írta a fentiekkel kapcsolatban: „Vörösmarty és Petőfi szavaihoz nem fér kétség; bizonyára volt idő, amikor Homokay költészettana ilyen rendkívüli hatású lehetett.” (62) Részben igazat kell adnunk Hatvanyinak abban is, hogy ez a mű napjainkban már elavult, bár a színjátékokról és a verselési formákról szóló fejezeteiben ma is találkozhatunk időtálló megállapításokkal, s verselemzéseinek példái az alapos, csiszolt elemző munkának.

Dienes András ennek az eseménynek megítélésében – amint már szóba került – ellentétes álláspontot foglal el Péchyvel szemben, amikor azt írja: „hogy Petőfi Losoncon meglátogatta Homokayt, azt Péchy Imre adataiból tudjuk (Fővárosi Lapok, 1874. 28. 97. el.). Péchy nem ismerte az aszódi iskolai könyvtár bejegyzéseit, nem tudott arról, hogy Petőfi diákkorában olvasta Homokay művét, ezért úgy vélte, hogy a tanár egyik költészettani tankönyvéért mondott a költő köszönetet.” (63) Az ellentétes vélemények egybevetéséből azt olvashatjuk ki, hogy mindketten megegyeznek abban, hogy a jelzett időpontban Petőfi valóban megfordult Losoncon. A valószínű az, hogy ez a találkozás Petőfinek Aszódról Selmecere való távoztával történt (1838 augusztusának utolsó napjaiban). Az ellentmondás Péchy és Dienes véleménye között a köszönetmondás mértékében rejlik. Úgy látszik, hogy Dienes e fenti megjegyzéseivel kiigazítani igyekszik Péchy álláspontját, de téves következtetésekre jut. Ugyanis a két felfogás közül a Péchy-féle verziót tartjuk valószínűnek egyrészt azért, mivel Dienes nem fejti ki részletesebben, honnan származtatja a forrást, amelyre hivatkozik (úgy érezzük, Hatvany Lajos szelleme hatja át), s olyan kijelentéseket is tulajdonít Hatvanynak, amelyet nem tartalmaz Hatvany szövege. Dienes – valószínű, pontatlanságból – téves általánosítást von le Hatvanynak azzal a megjegyzésével kapcsolatban, amikor azt írja: „Hatvany joggal kétli, hogy Petőfire, a már érett költőre jelentős hatással lehetett volna egy középiskolás poétika.” (64) Azonban, ha alaposabban elemezzük Hatvany jegyzetét, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy Hatvany nem vonta kétségbe a tankönyv Petőfire gyakorolt hatását. Ellenkezőleg, ezeket írja: „...bizonyára volt idő, amikor Homokay költészettana ilyen rendkívüli hatású lehetett.” (65) Másrészt illogikusnak tartjuk Dienes

álláspontját azért, mert Petőfi Losonci látogatásának bizonyítására Péchyre hivatkozik, mint forrásra, s ugyanakkor a Magyar költészetre vonatkozó adatokban kétségbe vonja annak hitelességét. Ezt az ellenmondást – úgy véljük – megnyugtatóan sikerül majd feloldani a poetikai kézikönyvnek Petőfi költői fejlődésében, fejlődési folyamatában betöltött szerepének elemzésével.

A feljegyzések szerint Homokay kézikönyve egy másik nagy költőnkre, Vörösmartyra is hatást gyakorolt, bár ennek kimutatása – a már érett költő vonatkozásában – rendkívül nehéz. Mégis szükségesnek tartjuk, hogy foglalkozzunk ezzel a kérdéssel, mert hozzákapcsolódik a Homokay problémakörhöz. Vörösmarty ugyanis azt állította, hogy a természetadta hajlamán és tehetségén kívül a klasszikus verselés könnyedségét, a ritmikai érzékét, és általában a költészeti fejlődését a Magyar költészet c. munkának köszönhette. Ezt az állítólagos kijelentést támasztja alá Horváth Döme, aki személyes baráti kapcsolatban állt Vörösmartyval, s akit a koszorús költő többször felkeresett az otthonában is. Horváth ezeket írja: „Vörösmarty nyíltan és nem egyszer bevallotta, hogy ő mint költő, saját természeti hajlamai és tehetsége után, magyar költővé vált, hogy a ritmikában és verselésben oly könnyűséget sajátított el, azt leginkább Homokay alapos költészettana olvasásának és tanulmányozásának köszönheti.” (66) Vörösmartynak ezt a kijelentését azonban a rendkívüli szerénységének tulajdonítjuk. Ugyanis Homokay Pál művét ismerhette, felhasználhatta, de nem valószínű, hogy az akkor már neves, koszorús költőnk alapvető költészeti ismereteket meríthetett belőle.

Sajnos, sem Hatvany, sem Horváth nem közli a forrásokat, de Hatvany megcseréli Péchy, Horváth és a saját maga állítását, mind Petőfivel, mind pedig Vörösmartyval kapcsolatban: „Vörösmarty és Petőfi szavaihoz nem fér kritika...” (67) – mondja. Bizonyára alapos oka lehetett Hatvanynak, – aki egyébként kissé eltulozva, elfogultan ítéli meg a mű értékét később –, hogy ilyen kinyilatkoztatást tegyen. Homokay művének hatását Vörösmarty költői gyakorlatában a költőiség, líraiság és nyelvi tökély vonatkozásában kell keresnünk, de hatással lehetett műfaji gazdagodására is. Itt főként az 1838–1842 között keletkezett epigrammáira (Vashámor, Ősök, Miss Pardoe emlékkönyvébe, Vízgyógy stb.), ódai szárnyalású verseire (A Guttenberg-albumba, Gondolatok a könyvtárban stb.), s legnagyobb ódáira (Berzsenyi emléke, Liszt Ferenchez, Az úri hölgyhöz, Az élő szobor, Fóti dal stb.) gondolunk.

A mű a nemzeti nyelv művelésének a terjesztésének, a magyar irodalomban a politikai állásfoglalás legalizált lehetőségét szélesítette, s komoly mértékben hozzájárult az ifjúság szellemi vezetéséhez és irányításához, a magyar nyelvű irodalom korai kifejlődéséhez. (*L. Antológia 10. sz. szemelvény.*) Orosz László irodalomtörténész így foglalja össze Homokay örökségét: „A poetikában ő tudatosította a magyar költészet romantika felé való fordulását, könyvét haszonnal forgatta Vörösmarty és Petőfi is.” (68)

12. A társadalmi és politikai események sodrában (1848–1853)

ideig bujdosott, mert 1849. március 15-én magyar és szlovák nyelven buzditó beszédet nyomtatott ki. Janovics Pál 1848-ban az országgyűlési naplót szerkesztette. Szeberényi Lajost (1820–1875) Kossuth Hírlapjának a munkatársát és a Népbarát szlovák kiadásának szerkesztőjét internálták és rendőri felügyelet alá helyezték. Sztehló Andrást (1816–1899) beszéde miatt üldözték. A kecskeméti születésű Gömör Frigyes (1813–1901), aki a szabadságharc őrnagya és a Nemzetőr munkatársa volt bebörtönözték.

A Homokay családnak Losoncon mindenük elpusztult, mert szinte porig égették a cári seregek a várost. 1850-ben született a Géza nevű fiuk.

Az 1848/1849-es polgári forradalom és szabadságharc bukása után lassan indult meg az élet Losoncon. Homokay igen súlyos anyagi körülmények között tengette életét családjával együtt. Némi javulást csupán az jelentett számukra, hogy Vahot Imre (1820–1879) megindította a Losonci Phönix c. folyóiratot, amelynek a bevételét a leégett Losonc részére adományozta. Ebből az összegből alapították Losonc első városi könyvtárát. Első könyvtárosa „1851–52 között Homokay Pál, református lyceumi tanár volt, kit maga az alapítványt tevő Vahot Imre jelölt ki.” (69) Homokay könyvtárosi munkáját azokban az években végezte, amikor szünetelt az iskolai tanítás. Könyvtárosi munkájára maga Vahot Imre emlékezett vissza a Losonc és Vidéke c. újság 1895. július 21-i számában: „Ezután szinte a városház szállásán felállított közkönyvtárt tekintettük meg, mely eddigi őre Homokay tanár által czélszerű osztályozás szerint már is a legnagyobb rendben van... A könyvtár eddigi hatása és a könyvtárőr eddigi foglalkozásának eredménye azon meggyőződésre vezetett, hogy az intézet és fizetés nélküli fenn nem tartható felügyelési hivatala a Losonczy Phönix jövedelméből gyámolítást méltán igénybe veheti.”

Közben a líceumot algimnáziummá minősítik, amikor is meghívást kap a Kecskeméti Református Gimnáziumba. Az állást azonban csak hosszú megfontolás után vállalja el, mert megszületett az ötödik gyermekük, Laura, s a nagyesalád költöztetése komoly gondot jelentett.

13. Ismét Kecskeméten (1855–1858)

Amint már említettük, Homokay losonci tartózkodása idején is többször megfordult Kecskeméten. Egy-egy ilyen alkalomkor viszont csak néhány napig tartózkodott szülővárosában. Véglegesen 1855 nyarán költöztek haza. Lakásuk a volt Főiskola téren az 1240-es számú házban volt (jelenleg a Főposta van a helyén). Itt lakott feleségével és három gyermekével, mert időközben kettő meghalt.

A század elejéhez viszonyítva, közel 50 év alatt Kecskemét is változáson ment keresztül. Lakossága ez időben 40 ezerre tehető. Nagy kiterjedésű, homokos pusztákkal és szőlőskertekkel volt körbevéve. ekkor még

Pest-Solt megye központja, élén a kormánybiztossal, de még nem szabad királyi város. A lakosság főfoglalkozása földművelés, állattenyésztés és keréskedés. Több pusztá tartozik a városhoz: Ágasegyház, Monostor, Borbás-Szállás, Bugac és Pusztaszer. Ezeken a pusztákon a kecskeméti lakosoknak tanyáik, szállásaik vannak, ahol télen is, nyáron is tartózkodnak. A pusztákon szarvasmarha, ló- és juhtenyésztéssel foglalkoznak. Különösen híresek a gulyáik és méneseik. A növényi és állati termékek értékesítésére Pestre járnak, ahova szarvasmarhát, lovat, sertést, baromfit, szalonnát, gyapjút, nyersbőröket, tojást, gyümölcsöt, kenyeret és bort szállítanak, de magának Kecskemétnek is országos hírv vásárai és piakai vannak. A városban elszállásolt császári katonaság ellátása pedig a lakosokra nehezedik.

A városban kulturális szempontból is tapasztalható némi fejlődés. Minden egyháznak van elemi iskolája. Nevezetesen a Református Kollégiuma és Katholikus Gimnáziuma. Ezekben a tanintézetekben neves tanárok tanítanak. A város arculatában is van változás. Kecskeméten található: három laktanya, öt vendégfogadó, 25 kisebb kocsmá, könyvnyomda, két gyógyszertár, kórház és postahivatal.

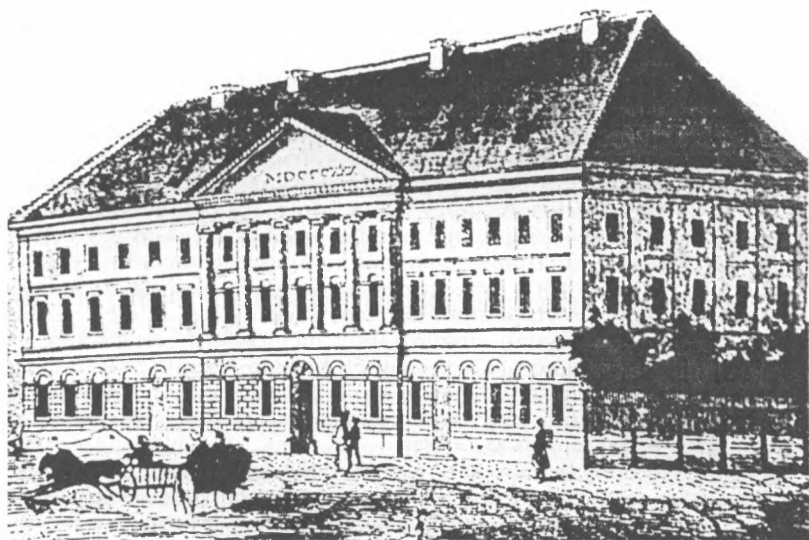
Ilyen városi viszonyok között telepedett le Kecskeméten Homokay. Ki nevezése a Református Kollégiumhoz az államhatalmi szervek önkényuralmi rendelkezései miatt, nagyon bonyodalmas volt. Ugyanis az általános érvényes előírás értelmében a tanárok kinevezését csak akkor ejthették meg, amikor már bejelentették a Cs. és Kir. Helytartóság illetékes osztályához. A helytartósági osztály az illető személy magatartását hosszú időn keresztül figyelemmel kísérte, és közben beszerezte az információkat az alkalmazandó tanár forradalom alatti magatartásáról is. Ez és a hasonló jellegű adminisztratív intézkedések jelentős mértékben hozzájárultak a nemzeti érzelmű magyar tanárok elbocsátásához, jó hírű, régi iskolák feloszlásához, jobb esetben alacsonyabb fokú iskolai intézményekké való minősítéséhez. A rendeletek és a szabályok betartását maradéktalanul megkövetelték az intézetek vezetőitől, fenntartóitól, de a saját közigazgatási rendszerükben dolgozó vezetőktől is.

Homokay már az új iskolai rendszer alapján szervezett gimnáziumhoz került tanárnak. Ekkor a „középiskolák nyilvános jellegét az állam csak akkor ismerte el, ha azok minden lényeges pontban megfeleltek az állami gimnáziumok számára külön szabályzatban körülírt követelményeknek. Az egyik legfontosabb szabály az ún. filozófiai évfolyamoknak a gimnáziummal való egyesítését írta elő, hogy az nyolc évfolyamra terjedjen. A felekezetek szerinti tagolódás a gimnáziumokra nézve is szabály volt. A vallásoktatás irányítása és ellenőrzése itt az állammal való egyetértésben az egyházat illette, az egyéb oktatást az állam irányította és ellenőriztette, megfelelő nyelvismeretekkel, és tapasztalatokkal rendelkező férfiak által.” (70) Ezek irányítása közvetlenül a helytartósági osztályhoz tartozott.

A Kecskeméti Református Gimnázium igazgatósága – hogy milyen okból kifolyólag, eddig felderítetlen – elmulasztotta a kötelező bejelentést Homokay Pállal és a gimnáziumba ugyanakkor került Bulesu Károly tanárral kapcsolatban. Véleményünk szerint ennek időnyerés lett volna a célja. Annak jutott tudomására a Cs. és Kir. Helytartóság Budai Osztálya, ahogy egy felterjesztett „jegyzőkönyvet két olyan egyén írta alá, – Bulesu Károly és Homokay Pál,” akiknek a neve nem szerepelt a bejelentettek névsorában, s ezért az osztály elrendeli, hogy az „igazgatóság saját felelősségének terhe alatt köteles arról gondoskodni, hogy ilyen személyek, a gimnázium általánosan elismert tanerőivel tanhivatali közösségbe ne lépjenek.” (71) Ezzel az ügy azonban korántsem zárult le.

A református egyháztanács nevében a főgondnok ismételt felterjesztette a kérelmet a helyhatósági osztályhoz: „Az Egyháztanács meghagyásából folyó évi november 30-án és úgy is mint – azon körülménynél fogva, miszerint a helybeli református gimnáziumba a folyó iskolai évre három újonnan választott beállítandó tanárok lettek volna helybenhagyás végett felterjesztendőek – ámde Bulesu Károly és Homokay Pál tanár urakon kívül még megválasztott Kiss Sándor tanár úr, ki az el- vagy el nem fogadásáról a tanárságnak, a felterjesztésig sem értesíté a választó Egyháztanácsot – elég későn a fölterjesztésnek Tanfelügyelő úr ő nagyságához lett felküldetve a felterjesztés, nem a felsőbb rendeletileg megszabott úton küldetvén fel, a mellékletek folyó hó 25-én 7474 sz. alatt költ hivatalos levél mellett a helybeli Csász. K. Szolgabíró hivatal által kezeimhez visszaadottak. – Mellyek következtében a tévedésből származott hibás úton lett felterjesztésért a legalázatosabban bocsánatért s elengedésért esedezve – nevezett Bulesu Károly és Homokay Pál két tanárokat illető s igazoló okleveleket módon I. II. III. 4 I. alatt hivatalos és aláírt tisztelettel helyben hagyás és megerősítés végett fölterjeszteni szerencsém van azoknak, mint az első Bulesu Károly a görög nyelv és történelem, a második Homokay Pál a latin és magyar nyelv tanárának, kik között az első mint K. K. Halasi a 2. mint Losonczy iskolákban mint megerősített tanárok működtek, megerősítésükért újjólag aláíratosan esedezem.” (72)

A fenti levélben nem történt említés arról, hogy a két be nem jelentett tanárt munkájuk alól felmentette volna az egyháztanács, pedig az utasítás azt is követelte. Ezért Paulinyi, a Cs. K. Pest-Solt Megyei Hatóság vezetője ez-lyes utasítást adott Pajor Titusnak, a kecskeméti szolgabírónak az 1855. december 19-i levelében: „Amennyiben nekem 24 órán belül arról jelentés nem tétetik, hogy az 1855. évi november hó 26-án kelt 9269 sz. megbízásomnak máris kielégítően eleget tettek, abban az esetben kénytelen leszek Tekintességedet, magasabb szolgálati helyen, a hivatali hanyagság miatt feljelenteni.” (73) Az ügy tovább húzódott, de a fenti rendelkezéseinek ennek ellenére sem tettek eleget. Ezért a kormánybiztos ismételt utasítást küldött a szolgabírónak 1855. december 27-én: „Miután az 1855. évi december hó

A volt Kecskeméti Református Kollégium

23-án kelt 7451 sz. jelentés melléklete arra nem szolgálhat, hogy a magas Helytartóság rendelkezés, Homokay Pálnak és Bulesu Károlynak a Tanintézetből való elrendelt eltávolítását illetőleg ne legyen teljesítve, éppen annyira kevésbé, mint az Egyház Gondnokának azon előterjesztése, mely már az 1855. évi december hó 21-én kelt 10174. sz. s jelenleg bemutatott rendelkezésben a maga válaszát megkapta, – ennek folytán a Cs. K. Szolgabírói Hivatal ezúton utasíttatik arra, hogy a nevezett két személyt, az ottani Református Tanintézetből azonnal távolítsa el.” (74)

Erre a nyomatékos utasításra Kegll (valószínű Keglovits) helyettes szolgabíró 48 óra alatt intézkedésre utasítja az egyháztanácsot 520/1856. sz. levelében, amelyre az egyháztanács már intézkedni kényszerül. Az intézkedésről jelentést küldtek a Szolgabírói Hivatalnak: „Folyó hó 24-én 520 sz. alatt költ tisztelt közlemény következtében, mellynél fogva a Magas Cs. K. Helytartósági 7474 számú rendelvény alapján Bulesu Károly és Homokay Pál tanárok hivatalaiktól elmozdítottatni határozattak, van szerencsénk ezennel tisztelettel jelenteni a Tekintetes Polgármesteri hivatalnak, miszerént mai napon tartott gyűlésünk határozata szerint fájdalom-érzettel bár, de hódolva a felsőbbi rendeleteknek nevezett két tanár urak mai naptól fogva tanári hivatalaiktól elmozdítottak legyen...” (75) Ezzel az ügygel kapcsolatos több mint 50 oldal – elsősorban német nyelvű –

iratokat vizsgálgatva megállapítható, hogy az eltávolításoknak nem csupán adminisztratív jellege, hanem politikai jellegű okai voltak. Erre világít rá a Helytartósági Osztály alábbi utasítása, melyet a megyei kormánybiztosnak küldött meg: „...nyomozza ki Bulesu Károly és Homokay tanároknak Kecskeméten, a tanhivatali alkalmaztatásuk ideje alatt észlelt politikai felfogását és egykori magatartását.” (76) s közben megkereséssel fordult a Cs. K. Helytartóság Pozsonyi Osztálya elnökéhez is (Losonc a pozsonyi körzetbe tartozott), hogy adjon információt Homokay losonci ténykedésére vonatkozólag: „...így minden további megfontolás nélkül Homokay Pálnak gimnáziumi tanárként való újra alkalmazása engedélyezhető lesz, amennyiben nevezettnek nem csupán oktatástani, hanem politikai és erkölcsi szempontból kifejtett tevékenysége az igen tisztelt Cs. K. Helytartósági Osztály részéről mint megfelelő nyert elismerést.” (77) Ugyanakkor megkérték a Jászság és Kunság főkapitányát, hogy a „legnagyobb gyorsasággal tudósítson arról, Bulesu Károly, a halasi tanhivatalának alkalmaztatási ideje alatt politikai és erkölcsi vonatkozásban milyen magatartást tanúsított.” (78)

Az ügy egyre bonyolultabb lett, míg végre felkerült Bécsbe is. A helyettes államtitkár maga hagyta jóvá a foganatosított rendelkezéseket. A kecskeméti megyei kormánybiztos közben megszerezte az információkat és eljuttatta azokat a Helytartóság Budai Osztályához: „Bulesu Károly és Homokay tanárok, tanhivatali alkalmaztatásuk ideje óta Kecskeméten nyugodt és józan magatartást tanúsítottak, mindketten visszavonultan élnek, maguk kizárólag és csakis hivatásbeli kötelességeikkel vannak elfoglalva, és ennek folytán őket teljes joggal a legbékésebb állampolgárok közé lehet sorolni.” (79) (*L. 16. sz. kép.*) A Budai Osztály megkapta a szükséges felvilágosítást a Pozsonyi Osztálytól is 6435/1856. sz. alatt, de, sajnos, csak a kísérőlevél szövegéhez sikerült hozzájutni – valószínű a mellékletek elkallódtak – s ezért csak ennek a szövegét közölhetjük: „6435. Feljegyzés. A február hó 11-én kelt 3074. számú beces jegyzékben foglaltaknak megfelelően bátorkodom, hogy a hajdani református losonci gimnáziumi tanárral, Homokay Pállal kapcsolatban megkívánt információt, a Nógrád Megyei Elöljáróságtól szerzett és a mellékletben csatolt Losonci Gimnázium Igazgatóságától eredő nyilatkozatokat, a tisztelt Cs. K. Helytartósági Osztálynak megadjam. Pozsony, 1856. március 14. A Cs. K.Tanács elnöke sk.” (80)

Homokay tanári alkalmazhatóságának ügye két hónapig húzódott, Végre 1856. április 9-én a polgármester megküldte az egyháztanácsnak az engedélyt: „A magas cs. kir. Helytartóság március hó 26-ról kelt 1286 szám alatti kibocsájtmányával megengedni méltóztatott; miszerént Homokay Pál úr a helybeni Reform. Gimnáziumban mint helyettes tanár minden akadály nélkül alkalmaztassék. Miről a tekintetes Szolgabírói Hivatal folyó évi 2204. ik szám alatti átirata alapján van szerencsém

a Tekintetes Egyház Tanácsot tisztelettel értesíteni.” (81) Két nap múlva Bulcsu Károly is megkapta a tanítási engedélyt. Az ügy hosszadalmas volta nem meglepő. Homokay a reformkor nagynevű haladó szellemű tanára volt, Bulcsu Károly pedig a költészetben Petőfi követője és a szabadságharc katonája. Alkalmaztatásukhoz azért végzett alapos vizsgálatot az önkényuralmi rendszer, mert bennük olyan nevelőket ismert, akik az ifjúság szabadságszeretétét táplálják, akik a nehéz önkényuralmi rendszer ellenére is módot találtak arra, hogy ébren tartsák az ifjúságban a haladó eszméket.

14. Oktató- és nevelőmunka a gimnáziumban (1855–1858)

Tanári működéséről adataink vannak a Református Gimnázium korábbi évkönyveiben, Homokay a magyar nyelvet és irodalmat, valamint a latin nyelvet körültekintő, mély, alapos felkészültséggel oktatta. Az előbbi Szvórényi János (1816–1892), Lonkay Antal (1827–1888) és Toldy Ferenc, az utóbbit a saját jegyzetei alapján. Oktatási módszerére jellemző volt, hogy az iskolai órán kívüli munkákra is rendkívül nagy gondot fordított. Ezért minden évben tételeket írt ki az osztályok számára. Érdemes néhány címet felsorolni osztályonként. Ötödik osztály: Hunyadi belgrádi végsatája (próza), Magyar népdal (vers), A könyvnyomdászat fontossága (értekezés), Az alföld (költői festés). Hetedik osztály: Deli Vid (ballada), Párhuzam a klasszikai és jelen irodalom között. Az erős küzdeni szeretet (próza), Találmányok a jelen korban (értekezés). Nyolcadik osztály: Párhuzam Zrínyi és Leonidasz között, A nevetséges, A gymnasiumok és reál iskolák közti különbség (értekezések) stb.

Pólya József (1802–1873) gimnáziumi igazgató megemlékezése alapján állapítható meg, hogy Homokay a tanári munkáját példásan végezte. 1857/1858-as tanévben a VIII. osztálynak volt az osztályvezére (osztályfőnöke). Tanártársai szerették, tisztelték és becsülték a természetes, nyílt és őszinte magatartása miatt. Bulcsu Károly említi, hogy „múltjaira mindig vidoran emlékező, az akkori nevelési rendszer komikus jeleneteit több adomákban jóízűleg elbeszélgeté.” (82)

Tanári munkája mellett Bulcsu Károllyal együtt a vasárnapi iskolában is tanított. A városi tanácshoz benyújtott levele, melyet a kollegájával közösen írt, jól tükrözi, hogy elsősorban nem az anyagi érdekelttség, hanem a munka volt számára a legfontosabb. Ebben a levélben egy negyedévi fizetésük utólagos kifizetését kérték a tanácstól: „értésünkre esvén, de egyszersmind már tapasztalatilag is meggyőződve arról, miként a tekintetes Polgármesteri Hivatalnak a Vasárnapi iskolatanításért

járandó tandíjat, az általánosan bevett szokástól eltérve, nem előlege- sen – bár az előlegezés részünkről kivált jelen körülményeinkhez ké- pest, igen óhajtható volna –, hanem utólagosan fizetni szándéka: a va- sárnap-i iskolaügyhöz kapcsolt magunk iránti kötelességünknek tartánk megtenni abbéli hivatalos jelentésünket, miszerint az első év- negyed lejárt. S ennek folytán évnegyedi járandóságunk utólagos utal- ványoztatásához és fölvehetéséhez mind reményünk van, mind azt ke- zünkhez juttatni hivatalos aláírással kérjük, maradván megkülönbözte- tő tisztelettel.” (83)

Homokay közben nem hagyta abba az irodalmi tevékenységét sem. Meg- kezdte a Magyar irodalom és költészet története c. könyvének megírását. A mű – korai halála miatt – kéziratban maradt, amely elkallódott, s jelen- leg nem tudni, hol van. Meg kell azonban említenünk, hogy az önkényura- lom társadalmi és politikai viszonyai között Homokay nem dolgozhatott nyugodtan. Ismeretes, hogy a „kormány a protestáns iskolák tanáraitra kü- lönös figyelmet fordított, mert 49 után hamarosan észrevette, hogy ezek éppen a szétrebbent forradalmi vagy a forradalomhoz közelálló értelmi- ségnek csoportos búvóhelyeivé váltak.” (84)

Három évi kecskeméti tanárkodás után Homokay az akkor fellépő kole- ra következtében meghalt. Haláláról a kecskeméti református egyház anya- könyvében pontos adatokat találunk: „Homokay Pál 1858. június 8. Felesé- ge: Riechter Julianna, 54 éves. Lakása: Kecskemét 1240. Halála neme: dög- vész. A felső temetőben temették el június 9-én. A sírnál kint voltak Für- dös Lajos, Peti József és Bulcsu Károly.” (85)

Haláláról a főiskola külön gyászjelentést adott ki: „A helybeli reformált főiskola összes tanári testülete – osztva a gyászoló felek Ritter Julianna asszony mint nő, s Pál, Béla és Laurának mint gyermekeknek fájalmát – őszinte és meleg részvétellel jelenti volt kartársa TEKINTETES HOMOKAY PÁL ÚRNAK június 8-án reggeli 3 órakor, 54 éves korában történt elhunytát. A boldogult hideg tetemei folyó hó 9-én délutáni 5 órakor, a főiskola téren lévő 1240 szám alatti házból fognak – a háznál tartandó ének, ima és gyászbeszéd –, ismét a sírnál tartandó ének és gyászbeszéddel – a budai temetőben eltakaríttatni. Kecskemét, június 8. 1858.” (86)

A gimnázium 1857/1858-as évkönyvében az igazgató a következőben emlékezett meg a neves tanárról: „De ennyi szerencsés körülmény mellet vesztés is éré intézetünket. Ugyanis a legközelebbi június hó 8-án el- hunyt tanári testületünk nestora, az éppen oly becsületes ember, mint je- les és fáradhatatlan oktató Homokay Pál...” (87)

Mint emberről és tanárról a legmegbízhatóbb adatokat Bulcsu Károly gyászbeszédéből nyerhetünk, amelyet a sírnál tartott. A beszéd külső- leg és belsőleg egyaránt, tudásban és jellemben nagyszerű embert mu- tat be, aki rövid tanári pályája alatt komoly hírnévre tett szert minde-

nütt, ahol megfordult. Bulcsu a Homokay Pál emlékezete c. versében így szölt róla:

*„Mint embernek minő volt jelleme?
Barátságával tán fősvény vala,
De kit szeretett, azt szerette úgy,
Mint az eget leghívebb anyála.
Hőbben érzett jó ismerős iránt,
Barátját miként más szeretheti.
Hogy lelkében árnya sincs a rossznak:
Elárulák szelíd tekinteti.
Hisz a halált is éppúgy várta ő,
Mint egy mosolygó vidám gyermeket,
Mely koszorúzza, rózsalevelekből
A sír helyén puha ágyat vetett.”*

Legszebb az az elismerés, amit Homokay tanári egyéniségére vonatkozólag egyik tanítványa mondott: „Szép férfias alakja, szíves fogadása, jóakaratú atyai utasítása teljesen lekötelezett, gyermeki szívemet megnyerte... Nagy hálával, s mondhatni csodálattal gondolok vissza e jeles férfiúra, miként volt ő képes annyi munkát, oly készütséggel, kitartással és eredménnyel végezni... Nagyon szerettük a jeles tanárunkat, ki igazi tanár volt.” (88) Ez az elismerés még értékeőbb akkor, ha hozzátesszük, hogy „magyar pedagógusnak lenni évszázadokon át önmagában is politikai tett volt.” (89)

15. Jelentősége

Minden további méltatás helyett, úgy gondolom, e gazdag életút hű bizonyítéka a munkában eltöltött gazdag éveknek. Mégis elfeledkeztünk róla. Kecskeméten ugyan előfordult a neve a múlt század vége felé, amikor Horváth Döme ismételtlen kiadta a híres Költészettanát. Utána nem is találkoztunk a nevével, sem utca, sem tér, sem iskola nem viseli nevét, pedig méltatlanul, mert kortársai szívesen forgatták műveit. E rövid monográfia is csupán mindössze kísérlet életének és munkásságának felméréséhez.

Homokay nem volt forradalmár, a polgárosodásnak nem a legradikálisabb hangján szólalt meg, de merész gondolataival és gyakorlati irányú nevelői tevékenységével hozzájárult annak sikeréhez. Alkotó volt, a magyar nyelv és irodalom, s ezen keresztül a felvilágosult eszmék hirdetője, aki nemzetének haladását népe nyelvének művelésében látta. Ezzel egyik láncszem Kazinczy és Kölcsey között. Másrészt népének előrehaladását a népek közötti barátságban és egyetértésben kereste az ezeréves Szent István-i gondolatok gyében.

Pedagógiai munkásságának legfőbb célja volt az általános művelődés előmozdítása. Számos pedagógiai elméletével és gyakorlatával messze megelőzte kortársait és egyike volt azoknak, akik megteremtették a magyar nevelés és oktatás magyar nyelvű alapjait.

Legnagyobb érdeme azonban az, hogy költészettani munkájával elősegítette irodalmunk magyar nyelvű tankönyvírásának kialakulását. E célnak vetette alá költészeti munkáit is. Művei az általános magyar nyelvű irodalom művelését segítették, s hatással voltak irodalmi nagyjainkra is.

A fentiek többoldalúan világítják meg a kort, benne Homokay munkásságát, de, hogy az utókor még részletesebben értékelhesse, fel kell kutatni még irodalomtörténetünk néhány vele szorosan összefüggő adatát, és azt tüzetesen fel kell dolgozni, hogy Homokay Pált megfelelő hely illesse meg irodalomtörténetünkben.

Szövegközi képek jegyzéke

1. Homokay Pál szülőháza (7. l.)
2. A volt Pozsonyi Evangélikus Liceum (10. l.)
3. A volt Pozsonyi Evangélikus Liceum kollégiuma (13. l.)
4. A volt Selmeci Evangélikus Liceum kollégiuma (17. l.)
5. A volt Selmeci Evangélikus Liceum (18. l.)
6. Az Uránia belső címlapja (23. l.)
7. A Sas belső címlapja (23. l.)
8. A volt Losonci Evangélikus Liceum (33. l.)
9. A Magyar Költészet belső címlapja (41. l.)
10. A volt Kecskeméti Református Kollégium (49. l.)
11. A kecskeméti református templom a Kossuth tér felől (58. l.)

Jegyzetek

1. Papi dolgozatok gyász esetekre. Szerkeszti: Fürdős Lajos Debrecen, 1871. 14. füzet 151. 1.
2. Ua.
3. Ua. 152. 1.
4. Kis-koszorú, Selmecz, 1832. 77-78. 1.
5. Tudományos Gyűjtemény, 1829. V. 123. 1.
6. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkája IV. Budapest 1896. 1037. 1.
7. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 1. lap
8. Kis-koszorú, Selmecz, 1832. 120. 1.
9. Ua.
10. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 1. lap
11. Örömnép a pozsonyi evang. lyceum könyvtárában, 1827. Országos Széchényi Könyvtár, Kézírtár, Oct. Hung. 285.
12. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 3. 1.
13. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785-1848, Akadémia Kiadó, Budapest, 1963. 169. 1.
14. Breznik János: A selmeczbányai ev. egyház és lyc. története, Selmec, 1889. II. 31. 3. 1.
15. Hatvany Lajos: Így élt Petőfi, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 169. 1.
16. Illyés Gyula: Petőfi Sándor, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 48. 1.
17. Breznik János: A selmeczbányai ev. egyház és lyc. története, Selmec, 1889. II. 336. 1.
18. Tudományos Gyűjtemény, 1827. V. 124. 1.
19. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785-1848, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 169. 1.
20. Breznik János: A selmeczbányai ev. egyház és lyc. története, Selmec, 1889. II. 292. 1.
21. Örömnép a pozsonyi ev. lyceum könyvtárában, 1827. OSZK, Kézírtár, Oct. Hung. 285.
22. Molnár Miklós: Katona József, Művelt Nép Könyvkiadó, 1952. 16. 1.
23. Örömnép a pozsonyi ev. lyceum könyvtárában, 1827. OSZK, Kézírtár, Oct. Hung. 285.
24. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 10. 1.
25. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785-1848, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 654. 1.

26. Ferenczy Zoltán: Petőfi életrajza, Budapest, 1. 80–85. 1.
27. Zilahy Károly: Petőfi Sándor életrajza, Ennich Gusztáv nyomdája, Pest, 1864. 9. 1.
28. Szeberényi Lajos: Néhány év Petőfi életéből, Szeged, 1861. 10. 1.
29. Ua. 11. lap
30. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785-1848, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 233. 1.
31. Breznay János: A selmeczbányai ev. egyház és lyc. története, Selmec, 1889. 450. 1.
32. Kis-koszorú, Selmecz, 1832. 77–78. 1.
33. Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785-1848, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 31. lap.
34. Ua. 33. 1.
35. Ua. 34. 1.
36. Schere Lajos: Losonc, egy magyar város története, Kármán József Ir. Társaság, Losonc, 1943. 43. 1.
37. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
38. Papi dolgozatok gyászestekre, Szerkeszti: Fördös Lajos, Debrecen, 1871. 14. füzet. 155. 1.
39. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
40. Ua.
41. Ua.
42. Ua.
43. Dr. Vajda Pál: Nagy magyar nevelők, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957. 3. 1.
44. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
45. Ua.
46. Ua.
47. Szauder József: Kölcsey Ferenc, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955. 199. 1.
48. Ravasz János: A magyar nevelés története, Tankönyvkiadó, Budapest, 1960. 66. 1.
49. Ua. 60. 1.
50. Ua.
51. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
52. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 5. 1.
53. Soproni Magyar Társaság jegyzőkönyve, 1837. IV.
54. Dr. Vajda Pál: Nagy magyar nevelők, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957. 3–4. 1.
55. A nógrádi evangélikus esperességi könyvtár és munkáló társasági ünnepély, Losonc, 1843. jún. 20. OSZK, Oct. Hung. 285.
56. Népkutató füzetek, Kecskemét, 1961. 5. sz. 7. 1.
57. Bessenyei György Jámbor szándék (részletek), Szöveggyűjtemény a felvilágosodás és a nyelvújítás korának irodalmából (egyetemi segéd-könyv), Budapest, 1953. 101. 1.

58. Fővárosi Lapok, 1874. január 28. sz.
59. Ua.
60. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
61. Ua.
62. Hatvany Lajos: Így élt Petőfi, Akadémiai Kiadó, Budapest, III. 48–49. l.
63. Dienes András: A fiatal Petőfi, 1986. 336. l.
64. Ua.
65. Hatvany Lajos i. m.
66. Horváth Döme: Kecskeméti Lapok 1872. 43. sz.
67. Ua.
68. Orosz László: Kecskemét irodalmi öröksége, Kecskemét 1990. 47. l.
69. Magyar Könyvszemle, Budapest, 1886. 66. sz. 1.
70. Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár, Akadémiai Kiadó, Budapest 1965. 151. lap.
71. Cs. K. Helytartóság Budai Osztályának iratai, Országos Levéltár, D. 91. (11–30)
72. Református egyház levéltára, Kecskemét, I. 5/1. sz.
73. Cs. K. Helytartóság Budai Osztályának iratai, Országos Levéltár, D. 91. (11–30)
74. Ua.
75. Református egyház levéltára, Kecskemét, I. 5/1. sz.
76. Cs. K. Helytartóság Budai Osztályának iratai, Országos Levéltár, D. 91. (11–30)
77. Ua.
78. Ua.
79. Ua.
80. Ua.
81. Ua.
82. Papi dolgozatok gyászeselekre. Szerkeszti: Fördös Lajos, Debrecen, 1871. 14. füzet. 151. lap.
83. Kecskeméti Állami Levéltár, Polgármesteri iratok, 4053. sz.
84. Barta János: Arany János a Bach-korszakban, Irodalomtörténet, 1950. 2. sz. 22. l.
85. A kecskeméti református egyház anyakönyve, 1858.
86. Másolat (Homokay Pál (1900–1969) volt színházigazgató által készült eredetiről) a szerzőnél.
87. Kecskeméti Református Gimnázium évkönyve, 1857/1858.
88. Losonc és Vidéke, Társadalmi Hetilap, 1890. 38. sz.
89. Dr. Vajda Pál: Nagy magyar nevelők, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1957. 3–4. l.

A kecskeméti református templom a Kossuth tér felől

ANTOLÓGIA

Homokay Pál műveiből

1. Örömnünnep a Pozsonyi Evangélikus Liceum könyvtárában (Kézirat, 1827)

Lehetetlen eltitkolni azon keblünkben buzgón lábadozó örömrzést, melyet esztendei fáradozásunk gyenge zsengeinek bemutatásakor egész teljességben tapasztaltunk. Sőt annál hevesebben forr az igaz hazafiúi vér és édes Honunknak szentelt munkájú ereinkben, mennél többszöri s elevenebb emlékezetben állíthatjuk elő visszaképezve azon örömnapot, amely nem csak Tanuló Magyar Társaságnak, hanem annak temérdeknyi főrangú hallgatójának és valóban kedves napfényként tetszett fel az ő bátor gyenge, de igyekező munkásaiban kedvét lelő hazának tiszta egére.

Kivéven az 1827. próbatételét ezen Tanuló Magyar Társaságnak, oly emlékezetes Öröm-Ünnepel meg aligha dicsekedett fentállása óta, mint az idén, melyet Fő Tiszt. P. Bálintza Pál Úr Superintendens és a helybeli Evang. Tiszt. papi és Profeszori renden kívül egyéb N. Tiszt. Szerzetes Lelki Atyák és a Tek. Polgári kör nagyjai, kik között Tek. Pozsony Vármegyének első Al-Ispán Ura s több T. tisztviselő urai örvendetes jelenlétökkel megtiszteltek, és bámulást gerjesztő figyelemmel a teljes megalégedést ábrázoló lélekkel s öröm ilyen kiáltásoknak számtalanszeri ismétlésével hallgatták az öröm munkájokat szavaló ifjakat.

Az Öröm-Ünnep tartása két különös napra, u.m. június 21-ére és 26-ára határozatván és a Társaság tagjai két osztályra szakadtak az ő megszaprodott számok miatt, melyhez hasonlóra ez a Társaság nem emlékezik. Az első osztályban I. Kontra György Úr jeles előlülése alatt szavalt társak nevei az ő munkájok tárgyaival együtt, melyeket ezen dalnak Áld meg Isten a magyarnak édenét stb. a nemzeti énekes kar által lett eléneklése után elmondottak eképpen következnek:

De még egy van hátra, ami nem csak bennünket határtalan örömet érzőkön, hanem minden kézség kívül olvasó közönségét is tudom méltán megörvendeztetni. Új és köz örömet okozó tünemény tetszett fel a Pozsonyi magyar égen, amelly, hogy ne bujdosó, hanem megállapodott csillagként tündököljön kimeríthetetlen évekig annak fellegtelen boltozatán, adja a nemzetek hatalmas Istene. Olyan váratlan vendégek szerencsételtették a Magyar Társaságnak az öröm-ünnepét, kiknek tisztességes nevök

eránt T. íróink gyakran kelletlenül keményebben viseltetnek, őket nemzeti nyelvünk eránt való hidegséggel vádolván. Ilyen nemes vendéget édes Hazánknek nagy számú édes Leányai: kik közül néhai Szirmay Grófné Asszonyságon kívül, még több Nagytekintetű Asszonyságokat és Kiasasszonyokat nemzeti nyelvünk s literatúránk mind nagy kedvelőjét lehetne dicsekedő, de nemes kevéséggel neveznünk. Mindig közelebb, közelebb esünk hát azon időponthoz, melyből megbizonyodunk édes magyar nyelvünk közönségessé tétele felől, amit sokan és igen bölcsen a Hazai méltó leányinak ajkakon igyekeznek feltalálni. Elközelg vagy talán már közöttünk is van az említett időpont, amit azonnal, ha azt tekintjük, hogy magyar szépeink minden alkalmatosságot felkeresnek, ahol édes nyelvöket hangzani sejtetik, bízvást elhihetünk. Mindazon által még sokaknak ereikben lenne helyek a pozsonyi nemesítő vércseppeknek. Éljenek tehát és sok ezreknek követendő példaként tündököljönek a Hon Pozsonyunk keble nevelte tisztelt magyar szépei,” kik nem ok nélkül méltattak arra, hogy ezen Tanuló Magyar Társaság jegyzőkönyvében annak történetének nemesítésére örök emlékü helyet foglaljanak.

2. Fogadástétel (Uránia, 1828)

*Senyvesztő nyavalyák kintötletét soha,
Sem gond járma súlyos terheit életem
Bimbó éve hajolt, s görbedezett nyakon
Nem sýnlé keseregve még;*

*A föld lomha porát bújtam örömmel, és
A sár s víz csatakon nagy, szilajon futék.
Kedvem telt; mikoron víg csapatokba gyűlt
Ijjonckákon erőt vevék.*

*Csak számomra joná Flóra dicső keze
A balzsam koszorúk illatos ezreit,
Néken lengedezett a suhogó Zefír;
Én egy földi király valék*

*S ártatlan csevegő, még mikoron rogyott
Aggságtól remegő jó Nagy-Atyám karon-
Fogvást lankadozott kézzel ölébe vett,
S engem mint unokát czirott.*

*Gunyhónk sás fedéze, melynek előfalán
Egy rendes fonatú szalma cserényke volt,
Mellé zsombik ültő-hant vala téve le.
Ott a tisztos öreg pihent.*

*Onnét nézegeté, mint halad a folyam
Kristály habjaival gyenge virágokat
Öntözvén, és kebelét istenes énekek
Lágy zengése hevítgeté.*

*Szu-furdalta koros s már megavult nyelű
Mankójával ama táj kies erdeit.
Hol Pán nyája legelt s gyermeki éve le-
Folyt, könny közt mutogatta meg.*

*Engem kis csapodárt a kegyes életű
Szép erkölcsi regék s példaadási bölcs
Rajzoltával akart jóra vezérelni
S rám sok csók özönét adá.*

*Haj! mind hasztalanul: – amikoron Hunyad
Két jámbor fiait hozta előmbe fel
Tükörnek, hogy eme nyájas, ama szelíd, –
egy szép lepke suhant felém.*

*Ennek szárnyi arany színben ragyogtanak,
Hozzá semmi király köntösöket soha,
Sem dús öltözetet, sem ragyogó követ
Nem mert senki se tenné még.*

*Megvetvén egyebet, fürgé bokáimat
Leggyorsabb kereken útnak eresztgetém,
És völgyön s hegyeken kergetem a remek
Bájlót kis süvegemmel én.*

*Ám minden sikerét annyi futásom is
Múlófüstnek adá: minthogy az üldözött
Elfáradt, s lihegőn bújt az ezer virág-
Szál közt egy liliomba be.*

*Bár hajhásztam erős szívszakadással őt
Nincs lepkém, oda van! – Ámde szemembe egy
Tárt kelyhű nefelejcs tűne, s azon piciny
Szájjal szítt eledelt csalóm.*

*Nagy lappangva közel húzódozék felé,
S egy mörmölve repült durva darázs oda
Jutván, felkavará. Óh te irigy gonosz!
Mondék, s rám agyarodva tört.*

*Fullánkját kegyelem nélkül igen szomorú
Arcomnak szegezé s mérgét okád belém;
Sírván, úgy futamék jó Nagy-Atyám felé
Fájdalmim bejelenteni.*

*Mit nyertem? – Dörgő szóval előmbe jött
Tajkórot legelőbb, s csókokat úgy ada,
S így hallgatta – ki zokszón panaszát utóbb,
Mellyet feddés koronáza bé.*

*Könnyem, mint sebesen szétrohanó patak
Úgy folyt arculatom bánatos árkaín,
S óh ég! boltod alatt ily fogadást tevék:
„Föld! nem kell soha tünkecsed.*

*Érted ver kebelem menny szüleménye erény!
Lelkem vágya néked hódol örökre, bár
Pályád gond s siralom, megfutom azt;
Könnyen boldog örökre vál.”*

3. Tükrözet (Uránia 1829)

*Amott, egy odvass árva fűz alatt,
Hol a patak locsogva hempelyeg le,
Linám virágpmat közé hevert le,
S csudálta a folyam miként halad.*

*Egy rózsaszál alá akkor szakadt
Szemet s szívet ígészó ékkelelve
Ment a veszélyes habpárnán heverve
S szórt szét piros levélsoportokat.*

*Ah! Ah! „sóhajt Linám, ki könnyezé e
Szétdúlt virágot a pogány idő hát
Ily szépre is fené aczél fogát?” –*

*E rózsza haj! talán éltünk tükrözte. –
Itt Borcsa tegnap a mező virágát
Szedé, s ma a halál őt törte le.*

4. Ráérek még (Uránia, 1829)

*Klorindot édes anyja küldözé
Térítne messze széledett juhnyáját,
Melly távol elhagyá szokott tanyáját
Csellengve a berek s csalit közé.*

*De ő csak rózsaláncait fűzé,
Melyekkel átköténdi kis bárnyát
Elérvén majd a hegy bokros alját,
S kullogva a lepkéket üldözé.*

*Ráérek még anyám! „így szól a kába,
S hízelkedőn borul anyja nyakába”
Anyám! ráérek még továbbra is.*

*Mondd, „s haj! ihol repül elő Filis:
Klorind! „kiált” ösmerj é csengettyűre! –
Egek! – farkas! – s félholtan dül a fűre.*

5. Vitkovics hamvaihoz (Koszorú, 1829)

*Szent hely! kit a mulandók estvéje
Kettős fátyolt öltve leng körül,
Hol a bezárt öröm néma éje
Játszi fényre többé nem derül;
Hol a szívszaggató sóhajtások
Lassú szellemképben inganak,
Kétes remény, csüggedt óhajtások*

Sír szélekről tompán hangzanak;
Szent hely! kinek nyugasztó körére
Aggodalmak balzsam enyhe száll,

Óh temető! hol a tettek bére
Csalhatatlan égi fonton áll:
Ne kész rémes várad érez zárait
Egy üdöre lecsattantani,
S hagyd Vitkovics szendergő hamvait
Könnyvizezve térdre omlani.

Áldott hamvak! ti egy nagy léleknek
Imádandó maradványai,
Éltet ízesítő kellemegeknek
Ég-rokonú hajdan-társai:
A halálnak sötétes oltárán
Áldozatul lett vedreteknek
Barna márvány lélektelen ormán
Függő szemben könnyek remegnek.

Ha volt élő, kinek szíve lángja
Minden lobbol közügyért vetett,
Ki méz ajkán kicsöppenő hangja
Csak barátság s nyájas szeretet,
Ha volt, ki bájos énekével
Szikla szívet mert hódítani,
Hazájával, s kedvelt nemzetével
Örök becsü jót megosztani.

Ha volt, aki honfi kebelében
Magyar lélek szikrát ápola,
Akin ernyőt nem vont tételében
A csalfa szín kormos fátyola:
Azok, amíg a repeső életnek
Szárnya emelt, csak ti valátok
Alvó hamvak! kiket zárva fednek
Most az árva csend s a porhantok.

Meg nem zavart álmot aludjatok
Por társotok békés rendében,
De ne végye rosszul nyugalmatok,
Ha sértetnék olykor csendében:
Óh! mert vannak hiv baráti ölek,

*Kik vég nélkül vágyának bírni,
És van haza, s ezrek az érdemek,
Kik a boltból készek fölsírni.*

*Sírhajléktok kegytelen falait
Könny patak folyja halkal körül,
Búsan csörögve, kiknek udvarla itt,
Ha honunk gyász táján elterül.
Ernyős ormú árva fűzek nőnek
Majd ének virágos partjain;
Nefelejcssek gyöngy szárnyakat szőnek
Győzni feledség fuvalmain.*

*Való, s sírok horpadt halmain
Élted fedő sötét köd tereng;
De a felleg bármi torlatjain
A hír napsugárként átdereng,
És az égnek előbb lesüllyednek
Örök kort váró oszlopjai,
Mint szívünkbe vésett emlékteknek
(Áldott hamvak!) arany szobrai.*

6. Nemzeti nyelvünknek állapotja az Evanglikusoknak Posonyi iskolájokban (Tudományos Gyűjtemény, 1929. V.)

... Igaz ugyan, hogy egy ülés sem tartott anélkül, hogy a dolgozásra kinevezett tagok munkákat nem olvastak volna; de minthogy a felolvasott munkák gyakran többek voltak, mintsem azoknak tökéletes megrostálásokot az idő szűke megengedné, és a megrostálás is a munka felolvasása után csak tüstén helyben ment véghez a tagok közt, akik futtában valamit észrevehettek, a hirtelen munkának pedig jó kimenetele ritkán van: azonnal nehezen dítsekedhetnek a tagok eléggé bő előmenettel, munkájokbeli fogyatkozások a lehetőségig ki nem meríthetvén. Melly végre igen böltsen tette ezt ezen Társaság, hogy T. Elölülője intésének engedvén a Selmetzi Magyar Társaság példájára a recenziót szokásba vevé. Ettől fogva tehát minden ülésre csak két tag hoz munkát, melyet akkor olvas fel, minekutánna a már más négy tag vizsgálatján által esett, melly megvizsgálás után felolvasatván a munka, a vizsgálók az ő észrevételüket tisztán leírva hangosan előterjesztik. e kimondhatatlan nagy hasznú rendszabás a mai napon is fen áll ezen Társaságban... a Társaság tagjainak száma 60-ra szaporodván, gyakran három tag választatik munka hozásra, hogy annál sűrűbben kerüljön a tagokra a munka olvasás, ...

7. Választás

(Uránia, 1829)

*Túlhágta létem a szabott határkort,
Százszor s tízszer derezte agg fejem
A csipősz ősz, s közelgetett telem,
Esdvén kerestem a békés porsátort.*

*Óh! mert nyíló tavaszán éltemnek sort
Bontott korán a bánat s győtrelem,
S napim ma is azoknak szentelem.
Szánó halál! lakass már holtomon tort!*

*Fohászom íme meghatotta őt,
Sűrű zavart fellegben szállt le hozzám
Kaszát nyújtva rémítő csontkarokkal.*

*De haj! magam tova rettegve huzám,
S hogy rám naponnak fény sugára lőtt,
Az életet hívám teli torokkal!*

8. Ki a boldog?

(Uránia, 1829)

*Mikor a bíbor hajnalnak
Homályos kék kapuján
Még az éj mécsei állnak,
S fényöket hintik buján;
Mikor az ökrészcsillagnak
Ébresztgető sugári
Még alig-alig villognak,
S a látkörnek határi
Kormos homályban pihennek,
S a víg pásztorok sem mennek
Kolompos nyájak után
A hegy csalító útján;*

*Még mikor a komoly berek
Tollas lakosainak
Szájokról báj dall nem pereg,
S szendernyomva nem vlnak*

*harsány hangon a reggelnek
Üdvözölve dallvitát,
Versengve sem énekelnek,
S neszők még nem töré át
A néma éj vastag ködjét;
S a barna halmok mély csendjét
A szántók füttyszínatja
Koránt sem háborgatja.*

*Borcsa az édes álomnak
Szenderítő balzsamát
Megvetve, s a szorgalomnak
Adva egészen magát,
Már gyöngy szemeit felnyitá,
S a gyengén fedő lepelt
Szép testéről elhárítá,
S langy párnáiból kikelt,
És a még messze Hajnalnak
Hírmaďarait a dallnak
Zengésire ébreszté,
S szunnyodalmuk széleszté.*

*Őt mikor az édes Anya
Rezgő hangon serkenti
Már újult guzsaját fonja,
S örömkönnýt cseppenti,
Úgy áztatja a nedvtelen
Gyenge kenderszálakat,
Úgy ereszté a végtelen,
Mesterkélt fonalakat.
Hálái az Égig hatnak,
Hogy az anyai szózatnak
Kedves hangja helyette
Csak hűlt helyét lelhetle.*

*Már felsepert tűz padkáján
A gaz apró lánggal ég,
Fény derül a helység táján
S maga is pirkad a lég.
Még a hajnal szürkület is
Tán Borcsa konyhafalán
Bukkan elő, s a kelet is
Pislogó tüze talán.*

*Haj! pásztorok, haj! ti erre
Mit szóltok, kik az emberre
Részhajlatlan bírálást
Hoztok, mondtok-e ti mást?*

*Gyors tehenén, tülködő sípján
Nem rikoltasz még a hídnak
Megavult s korhadt oszlopján
Támaszkodva Katidnak
Ablakjába, hogy a kedves
Elsőséget nyerhetne,
S ajkaidra egy szerelmes
Ehomcsókot tehetne!
Borcsái már az elsőség,
Tehene az álláson rég
Cselleng. Megjárta a Kató
A rest csókosztogató.*

*Hogyha a nap a délpontot
Eléri, nyájas hangján
Hívja a munkás csoportot,
S jól tartja bő asztalán.
Hol a lassú kezű szomszéd
Mari csak asztalt terít,
Borcsa már mindent rendbe széd,
Elmosogat s takarít.
Kifárasztva varrótüjét,
Veszé téjjel telt köpűjét,
S úgy van estig munkában
Híres kis putrijában.*

*Végre midőn a dolognak
Meglankadt házi népnek
Fürge cselédi kullongva
Egyenként haza lépnek:
Éjjélben nyomott sajtjából
Őket kielégíti,
Friss vízzel telt kupájából
Lankadságok enyhíti.
S így álomnak hajtott fővel
Nyugszik az esti idővel
Ember, állat, falevél,
Szóval, minden ami él.*

Csak a halnevelő Zagyva
Mormolását hallani,
Hol a zsilipen zavarva
Tódul aláhullani.
Zugva hajtja őt csudáját
A megszorult víz zájja,
Melynek bömbölő nótáját
A táj rettegve hallja.
Borcsa, kit az égig emel,
Ágyából sebtiben kikel,
Lábujhegyen elillant,
S véle a két huru lant.

Úgy ballag el az angyali
Teremtés a folyamnak
Hűs harmatlepte fűszáli
Közt egy kerek halomnak,
Melybe a hold sáppadt jénye
Az odvas fűzfák között
Varázsló buja kényje
Szerént meg nem ütközött,
S itt lelepedt le a karton-
Szín virágú kies parton
Bájló Lantját pengetve,
S dalját énekelgetve.

Nem csak a munkás serénység
Teszi Borcsa érdemét,
Még az ígésző mesterség –
Is neveli kellemét,
Amaz a szíveket vonja,
Emez az érzelmeket,
Emez amannak rokonja,
Az nélkül ez nem lehet.
Boldog! százszor boldog, kinek
Végső harcán életinek
Utolsó pillantása
Egy ily Hölgye látása.

9. Oroszlánkő (részletek)

(Sas, 1831)

„Jertek elő örömünknek kedves tárgyai mellém,
Imre, ki méltán vagy tündöklő hőse honomnak,
És te szelíd Ágnes, kit az ég tükörül teve hölgygé.
Engem karjaitok mikoron majd körülöveznek,
S vállatokon nyugodand reszketten két kezem: akkor
Dallok néktek egyet, de minőt nem bú szütle közénk
És nem hervasztó gondok vaskarja ápolt föl.”

Megfutamodsz e ma is, ha híved szép ajki mosolytak,
S a kert rózsáját szilajon megjárva soronként,
Kéred é a bészárt bimbót, hogy fejtse ki keblét;
S raksz e reá csókot, ha szavadra megindul előtled
És kinevet hárttyája alul pirosulva szelíden?
Megfutamodsz e ma is, mikor a szél félrelegyinti
A kerek emlőkön szép Ágnes lenge szövettjét
És szerelemhalmaít emléked emelgeti nagygyá,
S Kárpátnak havasít, mikoron a bíbor enyészet
Rajta megy áll nyugtára, valyon megimádod e olykor,
Hogy, mint Ágnesnek dagadó hókeble, ragyog fönt?
Megfutamodsz e ma is, mikor álmod képei intnek,
S csalja varázsalban szeretődöt rémzik elődbe;
És te fölébredve a csillagos éji derékon,
Nyugtod megszakad-e űzvén árnyékos alakját
Ágnesnek, s derülő reggelre ölelsz e helyette
Félszendergően zöld fényvet szörnyű hevedben,
Hogy mint a fiatal czedrus föntlengve Libánon,
És mint Ágnesnek sudár nagy termete, oly szép?
Hívd elől érzelmid, megkérdezem őket egyenként,
Hogy mikoron rajtok szeretőd emléke borongott,
Mint háborgának, habozás hullámain úszván?”

Völgyi Sajtó mentén magasan áll vad Bathus és néz,
S merre tekint paizsos halmon fölemelve, körülé
Szikrázó düheín nyugoszik meg fénye szemének.
Meg nem örül a messzire gazdag partú Tiszának,
S mont rohan a szigetes Hernád bujdosva Sajtóba,
S ágas Budva miként tol ezüst hullámokat árján,
Nem bámulja, mivel zavaros vérben nem özönlík.
Éjszakon és nyugaton viruló hegysor koszorúzza,

És keleten s délen végnélküli sikra derül föl
Zordon képe előtt gyönyörűn délesti verőfény,
És a gyöngye mezőt tűneményesen éri sugára.
De neki a ligates halmok nem tetszenek, és nem
Indul meg ragyogó lombjain vad lelke, dühödve
Huny szemeket, ha hogy a természet díszé virít rá.
Veszve enyészék el borzasztó színe előtt mind,
A mi csak él! így ordít undok mérge szavában.
Még messzebbre tekint, s lát szétszórt falvakat ősi
Ékeiktől fosztatva hegyen, völgyön s tova téren
Mint hamvadnak erőszakos üszkőn porba rogyólag,
Némán és szomorún csak kormos tornyaik állván.
Már ekkor megőrül, ha vad is, képes megőrülni,
S mécsé picziny szeminek mérgezb szikrákba lobog szét,
S apró fénye pogány rokonin vérlángokat ont el.
Szerte futos széles képén a bosszú, miként jár
Fátyolos éjszélben gátatlanul a harapós tűz,
Szörnyű vágya eget s földet följálni kívánván.
Nagy mellyén embertelenes lelkét bikabőrház
Órizni s barna paizs könyörületlen szíve táját,
S rettenetes karral kardját fölemelve imígy szól:
„Halljátok rontó seregek s fejedelmi vezérek,
Nagynemű Oktodai úrnak tehetős hadi népe,
Kiknek ölő karotok súlyát Orosz érezi s Lengyel,
Mind ez, mind pedig az hatalomra magas hírű nemzet.
Ősi nemőkbe bizott Magyaroknak is aggik erőjük,
Hódító vasatok megtörheti őket is egyig,
Hogy ne maradjon fönt, ki hírül vigye élve csatáját
Honnosinak s reszkessen kényét élni utódja
Bőtermő földjén, reszkessen rajta megállni.
Bátran szórja tehát nyilait kiki, s öljön azokkal,
Míg ölhet, másképp szomorún száll élte vasamra.”
Erre zajogtában szétmegy katonája Bathusnak,
Ő pedig a fenyítéki halomról göggel alászáll
Tigris társai közé s fönt harsog erőszakos eskők,
Melly tán végvesztedre leend, oh Hunnia népe!

.....
Mozdulatlan néz szemközt a két had ezígen,
Várva az új reggelt, mellyen mérkőzik erőre.
A táborba pedig közepett és szélein a tűz
Messze kicsillámlik s vegyesen, mint égbeli csillag,
És szikrája Sajó siető hullámiba rémlik,
Hogy mikor a tiszaparti juhőr megtéríti nyáját,

Mely félelmessen kevereg s rezzenve megindul,
Nyugta helyét hagyván, véljen tűzoszlopot ingni
Ő is folyamja felé, melytől kiapassza dühében. –
Ekkor az ellenség részén a vízhab erősen
Csattog szerte, hogy elhallik locsogása eminnen
A parton, a hús tábor pedig ébred, tüstént
Rendbe vegyül, fegyvert ragad és kész életet oltni.
S innen az ár közepén, hol lábra fölállhat az úszó,
Jön könyörögve Plavec, nyomorult rabsága bilincsét
Szökve lerázhatván, a durva tatár seregektől.
És szól: „Hős Magyarok! nem jöttem kémlelni tábort,
Sem nem azért jöttem, hogy kardotok éle kiirtson;
Köztetek élni jövők, de ha menten orosz fogoly élhet,
És jövők új hírrel, melytől éltek eszköze lészen.
A latrok vezetője Bathus kél éjben orozva
És titeket ültend, nem várván reggeli napfényt;
Ő titeket fogytig lekván kaszabolni fejenként,
És fejedelmeteket szörnyű kínok közepette
Végzi ki, milly kinnal soha nem halt ekkorig ember.
Nossza tehát hősök! serkenjete, a vad erőszak
Ellen kétszeresen edzett hatalommal eredvén.”
Végzi; – s az őrtábor köszönettel véve az új hírt,
Talpra kel és figyelemmel tüstént összevevődik.

.....
A fejedelmi király pedig ismét küszde halálos
Harcot az ott termelt nyilazóknak vad dühe ellen.
Úgy tetszik, végső viadalra szegül keze súlya,
Melly a győzelem s vesztes között válaszul állna.
Elszántan megy azért s testőrije nyomban követvén,
Szörnyen vív; de az ellenerő csak rája nyomulván,
Nem tehetett többet, mint tész atya gyermeki mellett,
A miüdön azokat láttára fogyasztja veszélyök.
A robaj irtózatoss, Bélát vad kézre kerítik
Bathus fegyveresei. Jön azonban újabb rivadás és
Meggzaladón doborog tipedgő paripáján az ellen.
Imre Oroszlánkő ura jön, jobb karja vasat hoz,
És bal karja gereblyét, kit elér megmártja nyakában,
S háta nagyot nyilván, bús élete arra sóhaj ki.

.....
Hát veszi fénysekerét, s véreivel, hogy diadalmi
Napja legyen, bele száll föl azon sík halmi oromnak
Tartva, hol áldozatán gazdag lakomával örül meg.
„Jersze kevély Magyarok villongó hadvezetője,

Kit buta bizodalom küldött megrontani népem,
Hogyha csudálandó nagy erő jár lakni tagaidba,
Mellyel az erdei vén medvének is ellene kelnél:
Jerszel szilaj nyakadon emeled rudját szekereimnek,
S mégy, mint szél, vagy mint a gyorsabb gondolat, úgy mégy;
Vagy ha nem, e karikás hizlalt bendődön avul meg.”
Így szóll s gunyolatos száján tajtékja kibuggyan.
Imre pedig nyomorún indul és láncza csörömpöl,
És megyen egy láncon vele egybenfűzve Bugyacsca.
„Vonj hát már fiatal, vonjál vén hőse Magyarinak.”
Dörg Kádán, megkötetvén kerekeit szekereinek.
Ők pedig erejüket kiadták a megszakadásig,
S a tereh nem mozdul; hámjok pórása darablik,
S a tereh nem mozdul; szakadoz kerekék köteléke,
S a tereh megmozdul, de miként szél, nem fut gyorsan,
És mint gondolatok tündéres röptei, nem szállt.
Ment, mint a lassú csiga, lakját hátton emelve,
Hogy mikoron kapadoz dombok tetejére az árva,
Eljő a zivatar s őt forgón visszacsavarja.
A tehetetlen erő megfogy s csuda műve hanyatlík,
Kádán vad dühe gyúl és Imrét rettenetesen
Gyötri Bugyacsca együtt fájdalmas megveretésben,
Míg lélekzetüket kínna nyöszörögve veéndik.
Ekkor elállá kezök hóhérló gyilkosainak,
Ők pedig ébredézön elaléltságoknak utánna
Kelnek s sérveiken maga elbusul az aranynap.

.....
Szép hazaföldén túl nyomorú fájdalmiban árván
Hív Bugyacs ott nyavalyog, de nyögése segédeket ébreszt,
Kik jutamodva viték a hírt nagymérgű Kádánhoz.
E pedig elhozatá Bugyacsot színének elébe,
Kina megilleti őt s élteben most hevül első
Szánakodás kebelén, hogy okáról hall az esetnek,
Orvosi gondok alá bízván Bugyacsot, nagy üdöre
Helyrejön és szűnik sérves fájdalma sebének.
Most pedig a szelidebb Kádán tréfát kelet ajkain
S kérdezi agg rabját: valyon őt ha újabb hadak érvén,
Még ura ép lábán lánczolva kesergne buvában,
Elvágná e azont, szabad életet adva urának?
„Mérd rám a kinok legborzasztóbb neme közül,
Mellyet tudnod adott bősziült vadsága szivednek:
E kar nem reszket megtenni halálos ütését,
S nem remeg e kebel is bátran fölfőgni csapását,

*Hogyha igaz hívség vezetendi művét az irányhoz:
Játék néki halál s könnyebbek kínai hidd el" –
Mond Bugyacs; és Kádán nagy méltósággal imígy szóll:
„Büszke Magyar! menj el s vidd meg hívséged uradnak,
Sértegető szavaidra halálbünn lenne jutalmad,
De nyomorult élted kisebb föld férgeinél:
Meghagytam azt, vidd el s vele üdvözlésem uradhoz.”
S nyergeltet lovakat s Bugyacsot most útnak eresztí,
Kit kísére Tatár belől édes honja határin
Gondosan, itt Bugyacsot meszszebb utára bocsátva
Viszszakereng, ezt meg vágyai honnába röpítik.*

10. Magyar költészet (Selmeecz, 1837)

A magyar nyelv a régieknek mind ezen felhozott, és még ezeken kívül akármilyen más versmértékeiket és versalakjaikat is képes a maga könnyen változó hangon természete szerint elfogadni melyért költészeink azokkal általában, különösen pedig még más újabban alkotott versformákkal is élnek. – Berzsenyi alig hagyta illetetlenül a közönségesb görög versmértékeknek és formáknak valamelyikét. – Kazinczy némely újabbakkal az olasz, francia és német formát is nagy haszonnal alkalmaztatá nyelvünkhöz. Legújabb költészeink – leginkább tulajdon versalkotjaikkal élnek, német példák után szabadon használván verskötetekben Jambus, Trucheus egyéb verslábakat. – Oskolai haszonvétele, a szerint, a mint régibb, újabb és legújabb remekíróink (classikusaink) költeményes műdarabjaikban a véghangzatos versalkat is szembetűnőleg mértékes lábakon jár. Öt versalkotót kívánunk megkülönböztet, t.i. Kisfaludy Sándort, Kisfaludy Károlyt, Kölcseyt, Bajzát és Vörösmartyt, verskötetekben s fentemlített versmértékek miképeni alkalmaztatásukat megjegyzendőek...

1. Kisfaludy Sándoré (Himfy Dal)

v- v- v- vv	Ott, a hol én nevelkedtem
v- v- v- vv	Egy domrol egy patak folyt;
v- v- v- vv	Hányszor ott nem estvéledtem!
v- v- v- v	Éltem akkor boldog volt.
v- v- v- vv	Vígan a mint öbölében

v- v- v- v	Ama patak csordogált
v- v- v- vv	Az ártatlanság ölében
v- v- v- v	Életem úgy folydogált.
v- v- v- vv	Az idők az örökségbe
v- v- v- vv	Mint a vizek a mélységbe
v- v- v- v	Lefolytanak. Halandó!
v- v- v- v	A jó hamar mulandó.

Kisfaludy Sándor ilyen rövid Stancái állanak két részből és 12 sorból, melyekből az első részbe 8, a másodikba 4 sor járul. Ezen mértékjegyek nem annyira a verslábakat, (melyekben a költész Dalait vagy épen nem; vagy csak néhol a történetből szabá tulajdon ezen állítása szerint: „Az oskolai Literátor az Oskola regulái szerint ne ítélje szabad s talán szilaj, rendetlen kényen, tulajdon útján járó Pegazusomat.”) Néhol ugyan Jambusok, de néhol Trocheusok a határozatlan mértékűek: Azon tulajdonságok azonban megvan, hogy minden második láb vagy negyedik szótag egész szón végződik s a verssort mintegy két részre osztja. Bennük a nyolctagos sorok együtt: valamint a kéttagosak is együtt véghangzanak.

II. Kisfaludy Károlyéi

-v -v -v -v	Ott a kéklő hegy tövében
-v -v -v v	Egy ér folyva csordogál
-v -v -v -v	S partja füzes ernyejében
-v -v -v v	A hív kedves lakja áll.
-v -v -v -v	Lengj a tájra gyöngé szellő!
-v -v -v -v	Bus magányban ott küzdell ő
-v -v -v v	Boldogabb is fölleled;
-v -v -v v	Szállhatnék én bár veled.

III. Kölcseyéi

v- v- v- v	Óhajtom én hűs sirhalomban
v- v- v-	Aludni csendes éjemet,
v- v- v- v	Szenderegve boldog nyugalomban
v- v- v-	Leélvén kínos éltemet.
v- v- v- v	Tudok vigan nevetni,
v- v- v- v-	Tudok híven szeretni,
v- v- v-	A szépről énekelni,
v- v- v- v	S kelyhem ha megtöltétek,

v- v- v- v Köszöni bort felétek
v- v- v- Tokaj szent isteni.

.....
v- v- v- v- Kürtét vadász zendíté meg
v- v- v- Fellázad minden út:
v- v- v- v- Reng bércz, völgy és rengeteg,
v- v- v- Az őz riadva fut.
v- v- v- v- Én védtelent nem üldöznék;
v- v- v- v- Szelid vagyok, s ha számban ég
v- v- v- Kék füsttel a pipa,
v- v- v- v- Tőlem kis őz pihensz mindég
v- v- v- Ernyőd sátoriba.

IV. Bajzáci

-v -v v- Életem folyóján
-v -v v Busszél lengedezm
-v -v v- Életem folyóján
-v -v v Tört sajkám evez,
-v -v v- Rajta utazólag
-v -v v Vérző szívem ül.
-v -v v- S messze ismeretlen
-v -v v Part fölé repül.

V. Vörösmartyéi

.....
-v -v -v -v Szánsz ha titkos bum könnyűit
-v -v -v v Folyni látod arczomon.
-v -v -v -v Szánsz ha bánatom kitörve
-v -v -v - Nyög keserves ajkamon:
-v -v -v -v De nem indíthat szerelmet
-v -v v A könnyű s panasz;
-v -v -v -v Részvevést gerjeszt csak – ah de
-v -v v Nem szerelem az!

.....
v- v- v- v- Döbbenve féket ránt a gyors lovag,
v- v- v- v- Hogy úton ülni látja kedvesét,
v- v- v- v- És félre száguld, félre elrobog,
v- v- v- v- Retteg jajától s látni fél könnyét.
-vv -vv -vv v „Olly félre, o had fia, mért rohanál?
-vv v Holt kedvesedet

- vv v Nem nézed-e meg?
- vv -vv -vv v Nem sír; panaszatlan a néma halál.”

.....
Véghangok vagy Rímek

...Mert a rímvadászat a költemény mind belsejének mind külsejének – amott a gondolat megnehezítése, itt a gondolatot épen Kifejező szavak elvettetésük miatt – gyakori ellensége. Sőt örködjék a Költész hogy a külön beszédrészü rímzetek erőltetett szórakozásokból ne álljanak, hogy így ízlelnélküliek, nevetségesek és untatók ne legyenek.

.....

11. §. Óda (Magyar költészet, 1837)

Az Óda valamelly meghatározott érzelmet fellengőn s a legmagasb felhevülésben ád-elő, hol a képzelő erő a maga véges voltán feljül a végtelenhez vagy ideálshoz törekszik emelkedni. Minthogy itt a végesség által kellene a végetlenséget, melly után az emberi természet vágyódik és sóvárog, elérni, ami lehetetlen: szembetűnő, hogy az Óda tárgya kedvessel vegyes kedvetlen érzelem egyszersmind. Már az ilyen érzelmek a költész képzelő erejét hathatósan megragadják, abban együtt mintegy lángérőre gyúlnak s a költemény hangjára és színére is általmennek, mellekben a legerősebb és merészebb képekkel teljes művelt nyelv uralkodik, mint az Óda szülője.

Az Óda belső szerkezetére nézve, annál tökéletesb, mennél magasabban emelkedett a költész képzelete a maga kitűzött ideáljához (vágyához), mellyet a képzelet heves munkálódása nagy részben megvalósít. Minthogy pedig ezen megvalósítás a végtelennek a végessel történt ellenkezését meggyőzi is mintegy elhomályosítja; bizonyos, hogy utóbb a kedves érzelem a kedvetlenül diadalmaskodik, ami az Ódában meg is kívánható. – Illy harca amiatt az érzelmeknek, mellyekhez a költész a tárgy eránt vonzó tulajdon lelki állapotját festi s fejezi ki, az Óda gyakran elmellőzi a gondolat következtetést. De azért az Óda folyamatja a legnagyobb fölhevülésben sem rendhagyó mihelyt megkívánja az érzelmi egységet. – Szükséges még az Ódában a rövidség, hogy a hevülve sokáig nem tartható érzelem el ne lankadjon: és a tömörség, hogy rövid kivételekre nagyra kiterjedő képzeleteket foglaljon a költész.

Az egyes tárgybeli szépségek közül az Ódába illők: az ézékenyítés, árnyéklás, nagyság, erő, az új, a nemes, fenlegés, innepi, váratlan, indulatos, csudálatos; a szóbeliekből pedig mindegyik, de kivált a hangos szavak és kifejezések, értelemmásítások és képes mondások. – Az Óda versneme ma is az, amellyik a görög és latin költészeknél volt szokásban,

csakhogy azok alkalmazásában a kevesb és szelídebb érzelem ügyes kifejezése miatt vigyázni szükség. Nem mindenüvé illik Sapho, nem Alcaeus mértéke. Van helye véghangos versnemnek is, kivált ha egyszersmind bizonyos lábakon jár.

Ódát írtak: Dayka, Virág, Csokonai, Kazinczy, Sup. Kis, Berzsenyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza és mások.

A színjátéki költeményről általában (Magyar költészet, 1837)

A cselekedetet vagy költött (kigondolt) vagy a történetírókból merítetik: akármilyen tárgyat válasszon pedig a költész, kell abban lenni cselekedetnek és kimutatásának (actus et repraesentatió) – A cselekedet tulajdonai: az egység, egészség és igaznak tetszés.

1. A cselekedet egysége megkívánja, hogy a mondottak a történetek szorosan a fő cselekedetnek tartozzanak és avval együtt egy célra törekedjenek, e végre tudni kell a cselekvő személy célját és célja elérésére használt eszközeit mint mellékcselekedetet. Mi voltaképpen a cselekedet egysége maga a célhoz jutás, mellyért a munkálkodó személy mindent tesz, sőt ha szükség, magát is föláldozza. – Ide tartozik még az idő és helyegység. Az idő egységnél fogva a cselekedet folyamata kevés időre, csak néhány órára, legföljebb néhány napra terjed. A helyegység szerint a cselekedet egy helyen vagy legalább egymáshoz közel fekvő helyeken vitetik véghez, tehát a hely hirtelen és más helyszínre vagy földtájra változtatása hiba. A helyváltoztatás leginkább a Dráma új szakaszaiban történik, kivéven, ha más a Dráma céljához tartozó dolog egyazon időben történik. – Melly okból a hely színét a szakasz folyamatában is meg kell változtatni. – Történhet a dolog: várban vagy a tábor fő sátorában és a harcmezőn; vagy városban több háznál vagy faluban a kastélyban és körülötte paraszt háznál, vendégfogadóban sat. Az egy fölvonású Dráma egy ház külön szobáiban, vagy valamely helynek külön részein megy véghez, hol a helyváltozás a jelenésekben történik.

2. A cselekedet egészsége abban áll, legyen eleje, közepe és vége. Az elejében a cselekedet, a cselekvő személynek s egyéb tudnivalók nyilatkoztatásának ki: a személyek karakterük is itt ösmertessenek meg a nézőkkel, valamint a történet szövénye is itt kezdődjék. – A Dráma közepén van a szöveg (csomó, nodus), melly a cselekedet kifejlése ellen fölhozott akadályokban áll. Ezen akadályok ugyan nagyok és szövevényesek, de zavart szövedékkük még se legyenek; mellyeken azután a Dráma hőse olykor tetszetileg győzőn, hogy az álgyőzelem fokáról visszaesvén, annál nagyobb mértékben

érje előbbeni szomorú állapotja. A Drámának az a része a leggyönyörködtetőbb, úgy mint amelly a nézők figyelmét legjobban magára vonván, várakozásukat a dolog kimenetele felől kíváncsilag függeszti-föl.

.....

3. Igaznak tetsző a Dráma akkor, ha a néző a cselekedetet mintegy valóságként tekinti, ami csak úgy történhet, ha mind a fő mind a mellék személyek karakterfestésük, valamint a ruházat illendősége és a színpad is tekintetbe vétetnek. – A Dráma munkás személyeinek mennyiségük a költésztől magától függ; arra legjobban kell vigyázni, közöttük veszteglők, az az olyanok, akik a Dráma folyamatát és kifejlődését semmiben elő nem segítenék, elő ne forduljanak. Ezen személyek egyikének főszemélynek kell lenni (Dráma hőse), aki az előadásnak oly középpontja, kinek körülményeiből ered az egész cselekedet, kinek sorsát érdeklik a Dráma egyes részei. A főszemély karatere részint az ő céljából, részint célja elérésére választott eszközökből s ezek hasznávételeből ismertetik meg, de mint-hogy a hős sors legyőzésén iparkodik, bírjon állhatatos karakterrel; akár élve, akár halva győzzön ő. Ha a hős halva győz: legyen sok szenvedés által elkészült halálának mind oka mind foganatja. – A mellék hősökben is állandó karakter kívántatik meg. –

.....

A Dráma nemei: a szomorú, víg – és színjáték, és az énekes játék.

12. Zárbeszéd a nógrádi evangélikus esperességi könyvtár és munkáló társasági ünnepélyen (1843)

Tekintetess tiszt. gyülekezet! Szívemből a legtisztább öröm-érzelmeik ömlednek, midőn tanúja lehettem azon forró buzgalomnak, minél fogva az esperességi iskolánkhoz csatlakozandó könyvtár ügyét egyházi meggyénk tek. ügyelnőke, a tudományok ezen legavatott papjának indítványozására nem csak fölfogni s fáradhatatlanul előmozdítani, hanem magát a lelki táplálék tárát is, a műzsákat kedvelő közönség előtt, használatul oly ünnepélyes lelkesedéssel megnyitni kegyesek valátok. Ezen nemes törekvés, ezen meleg részvét nyilván arra mutat, hogy a lelki művelődés s világosodás jelen korszakával, minden felekezetű, színezetű s állapotú kortársaink karöltve haladni kívánnak. A tudományok, esméretek és a szépművészetek roppant mezején kéféle mentorok karon fogva vezetnek bennünket: az élő szó és a holt betű. Mindkettőt egybe kötni, s a műzsáknak méltó könyvtárakat állítani annyit tesz, mint a világosság sugárit mindenfelé, minden koron, minden állapotban és társas életre áldást hozólag hintegetni. Pedig csak a felvilágosodásban, s lelki műveltségben rejlik minden üdv.

Tartalomjegyzék

Előszó	5
A kecskeméti gyermekévek (1804–1816)	7
Az első pozsonyi diákévek (1816–1824)	9
A Pozsonyi Irodalmi Társulat újjászervezője (1824)	13
A Selmeci Magyar Társaság alapítója (1824–1826)	15
A Pozsonyi Magyar Társaság élén (1826–1828)	18
Szépirodalmi kísérletek (1828–1832)	20
Publicisztikai tevékenység (1832)	28
Haladó pedagógiai törekvések Losoncon (1832–1849)	32
A Losonci Nyelvművelő Társaság vezetője (1835–1842)	37
A művelődés szolgálatában (1840–1846)	38
A Magyar költészet (1837) szerzője	40
A társadalmi és politikai események sodrában (1848–1853)	45
Ismét Kecskeméten (1855–1858)	46
Oktató- és nevelőmunka a gimnáziumban (1855–1858)	51
Jelentősége	53
Jegyzetek	55
Antológia Homokay Pál műveiből	59

Inhaltsverzeichnis

Vorwort	6
Die Kecskeméter Kinder jahre (1804–1816)	7
Die ersten Schülerjahre in Pozsony (1816–1824)	9
Neuorganisator der Literarischen Gesellschaft in Pozsony (1824)	13
Gründer der Ungarischen Gesellschaft in Selmec (1824–1826)	15
An der Spitze der Gesellschaft in Pozsony (1826–1828)	18
Belletristische Versuche (1828–1832)	20
Publizistische Tätigkeit (1832)	28
Fortschrittliche pädagogische Bemühungen in Losonc (1832–1849)	32
Leiter der Literarischen Gesellschaft in Losonc (1835–1842)	37
Im Dienste der Bildung (1840–1846)	38
Verfasser der Ungarischen Dichtung (1837)	40
Im Zug der gesellschaftlichen und politischen Ereignisse (1848–1853)..	45
Wieder Kecskemét (1855–1858)	46
Pädagogische und erzieherische Tätigkeit (1855–1858)	51
Seine bedeutung	53
Die Notizen	55
Die Antologi nach den Werken von Pál Homokay	59

